

Turning Points

Global Agenda 2024

Thomas L. Friedman ♦ **Özlem Türeci** ve **Uğur Şahin**

Paulina Porizkova ♦ **Deepak Chopra** ♦ Ezra Klein ♦ **Nicholas Kristof**

Sougwen Chung ♦ **Masha Goncharova** ♦ Adrian Tchaikovsky

Tricia Tisak ♦ Asha de Vos ♦ **Francis Kéré** ♦ Wanjira Mathai

Vik Minuz ♦ Marcos Galperin ♦ **Demis Hassabis**

Monica Long ♦ **Laurence des Cars**

Kanserin sonu, tıp ve teknoloji

ÖZLEM TÜRECİ / UĞUR ŞAHİN

ABD Gıda ve İlaç Dairesi'nin 20 yıldır ilk kez bir Alzheimer ilacına tam onay vermesi bir dönüm noktası oldu. Bu, yapay zekanın kullanıldığı kişiselleştirilmiş kanser aşuları için yolu açacak gibi görünüyor. Özlem Türeci ve Uğur Şahin 2030 itibarıyla ilk onayın verilmesini ve belli kanser türleri için terapilerin uygulanmaya başlamasını bekliyor

hâlâ veremiyoruz.

Her yıl kanser araştırmalarına harcanan milyarlarca dolara rağmen, ileri aşamadaki kanseri iyileştirmek neden hâlâ istisna olarak kalıyor ve standarda dönüşemiyor?

Cevap kanserin doğasında. Kanser, sağlıklı hücreler içinde zamanla edinilen ve mutasyon adı verilen rastlantsal genetik değişimlerden kaynaklanıyor. Yaşam tarzı, ailevi yatkınlık, mevcut uzun vadeli sağlık şartları, hatta tehlikeli maddelere maruz kalma seviyesi bu mutasyonları tetikleyebiliyor. Mutasyonlu hücreler birikip kanserli oluşumları haline alıyor.

Bu rastlantsal nitelik iki sonuç getiriyor. Her kanser, etkilediği kişi kadar benzersiz. Dolayısıyla aynı tür kanser teşhisi konan kişilerde bile aslında sadece bazı mutasyonlar ortak. İkincisi, her tümör milyarlarca aynı hücreden oluşan karmaşık bir yapı. Tümörler sürekli olarak adapte olmayı, bağışıklık

Alman Şansölye Olaf Scholz ile BioNTech kurucuları Özlem Türeci ve Uğur Şahin Marburg'daki laboratuvarında bir plazmid model üzerinde konuşurken.

sistemini atlatmayı ve kendisiyle mücadele için başvurulan tedavi stratejilerine direnmeyi öğrenmeye devam edebiliyor.

HİÇ UYUMAYAN NÖBETÇİLER GİBİ

Peki bu ele avuca sığmaz düşmanı kendi stratejimizle alt etmek için son derece kişisel ve sürekli öğrenen başka bir güce, yani kendi bağışıklık sistemimi-

ze başvuramaz mıyız? Vücudun savunma mekanizması şaşırtıcı kabiliyetlere sahip milyarlarca hücreden oluşuyor. Bunlar arasında yer alan T hücreleri ise doğanın hiç uyumayan nöbetçileri gibi davranıyor ve vücutta sürekli devriye geziyor. Ancak bağışıklık sistemimiz evrimsel olarak, içeriden gelen mutasyonlardan ziyade virüs

ve bakteri gibi dış tehditlerle mücadele edecek şekilde programlanmış. Neticede mutasyonların sadece çok küçük bir bölümü bağışıklık savunmamızın dikkatini çekiyor.

Şimdi, talep üzerine alınabilen kişiselleştirilmiş kanser aşularına başvurabildiğimiz bir geleceğe hayal edin. Bu aşular her hastaya özel kanser mutasyonlarını, tıpkı "Aranıyor" ilanları gibi kesin bir isabetle bağışıklık hücrelerine iletip tümöre karşı bu hücrelere çok yönlü saldırı emri verebilecek.

Yeni nesil dizileme teknolojileriyle DNA'yı okuyarak sadece birkaç saat içinde yüksek çözünürlüklü küçük bir biyopsi yapıp, her bir hastada bulunan kanserin genetik şifresini çözmek mümkün hale geldi. Yaygın olarak ulaşılabilen yeni bilgi işlem gücümüz, bu dizilemenin oluşturduğu muazzam miktarda veriyi işlemeye yardımcı oluyor. İleri bilgi işlem kullanıyoruz. Ayrıca en anlamlı bulduğumuz mutasyonları tespit için yapay zeka algoritmalarından yardım alıyoruz. Ardından bunlar "Aranıyor" posterine temel oluşturuyor ve poster, aşı içindeki mesajı RNA aracılığıyla hücrelere gönderiliyor. Öncelikli aşı platformumuz olan RNA, doğadaki en eski ve basit mesajcı. Birkaç hafta içinde hızla tasarlanabiliyor, kişiselleştirilebiliyor ve üretiliyor. Öyle olması da gerekiyor çünkü kanser hastalarının kaybedecek zamanı yok.

Şu anki kişiselleştirilmiş kanser aşısı adayları ciddi testlere tabi tutuluyor ve bu aşılara sadece kontrollü klinik deneyler kapsamında erişilebiliyor. Mevcut denemeler henüz az sayıda hastada da olsa kişiselleştirilmiş yaklaşımın, seçili mutasyonlar üzerinden tümör hücrelerini tanıyabilen T hücrelerini aktive etme ve genişletme işe yarayabileceğini gösteriyor. Böylelikle bağışıklık sisteminin kanserle savaşabilmesi için önemli bir şart yerine getirilmiş oluyor. Melanom ve pankreas kanserine yönelik son klinik deneyler de mRNA aşularının cerrahi müdahale sonrası metastatik nüksetme riskini azaltma potansiyeli olduğunu gösteriyor. Araştırmacılar bir yandan da bu kişiselleştirilmiş aşuları mevcut iyileştirici tedavi standardıyla karşılaştırmak için belli kanser türleri üzerinde daha kapsamlı klinik deneyler yürütüyor. Önümüzdeki yıllarda bu deneylerden gelecek veriler, geliştirilmekte olan kişiye özel kanser aşularının ne kadar güvenli ve etkili olduğu hakkında bilgi verecek.

Teknoloji ile bilim alanındaki ilerlemeler çoğu zaman birbiriyle aynı yollardan ilerler. Ancak kesişmeleri halinde çığır açıcı sonuçlar ortaya çıkabiliyor. mRNA ile yapay zekanın birleşimi tam da böyle bir kesişme noktasına işaret ediyor ve hasta merkezli dönüştürücü tıbbi çözümlere temel oluşturup tıp alanında yeni bir çağı müjdeliyor.

Yapay zekanın kişiselleştirilmiş kanser aşısı ve ilaçlarının geliştirilmesinde giderek daha

da önemli bir rol oynayacağına inanıyoruz. Algoritmaları muazzam miktarda genom veri kümelerini hızla analiz ederek geleneksel yöntemlerin göz ardı edebileceği örüntü ve bağlantıları tespit etmeye yardımcı oluyor. Bir hastanın tümöründeki çok sayıda genetik varyasyon içinden anlamlı kanser mutasyonlarını saptamaya çalışırken bu hızlı ve kesin analiz özellikle yararlı hale geliyor.

Çok yönlülüğüyle bilinen mRNA, moleküler özellikleri sayesinde güçlendirilmiş, paralel ve otomatik hale getirilmiş tesislerde hızlı ve duruma göre düzenlenebilir üretimi mümkün kılıyor. Paralel hale getirilmiş üretim geleneksel montaj hattını kırarak farklı ürünlerin eşzamanlı imalatına olanak tanıyor. Bize göre mRNA'ya dayalı bu üretim tarzı günün birinde geniş kitlelere ulaşabilecek gerçekten kişisel ilaçlar imal etmek ve yapay zeka yardımıyla geliştirilmiş bilimsel bilgiyi vaktinde uygulamaya koymak için hayati önem taşıyacak. Bu teknolojilerin bir araya gelmesi sayesinde kişiselleştirilmiş mRNA aşuları, hastanın tümör mutasyonu profilindeki değişime hızla adapte edilebilir.

KİŞİSEL AŞILAR İÇİN DAHA VAKİT VAR

Tıp araştırmaları alanında yapay zeka ile mRNA gibi teknolojiler arasındaki evlilik, Moore yasasının mikroçipte yarattığına benzer şekilde yeni bir çağ açabilir. Ama bazı farklılıklar da var: İlaç geliştirme, klinik uygulama ve bakım paradigması alanlarındaki mevcut geleneksel denetim ve prosedürler içinde yeni tedavi geliştirme ve onaylama hızımız, yeni bilgilerin keşfedilme ve teknolojik engellerin aşılma hızına yetişemiyor.

Bu yüzden bilim insanları, hükümetler, kamu sağlığı sektörleri ve toplumlar için bir eylem çağrısı yapıyor. Amaç mevcut bilgimiz ve teknolojik başarılarımız düşünüldüğünde uygulanabilir olan ile pratikte hastalara sunulan tedavi seçenekleri arasındaki farkın açılmasını önlemek.

Tüm bunları göz önüne aldığımızda kişiselleştirilmiş kanser aşularına ne kadar uzağız? Henüz hâlâ erken. Her yeni tedavide olduğu gibi kişiye özel kanser aşı adaylarının da öngörülen klinik geliştirme aşamalarını geçmesi ve mevcut tedavilerden üstün olduğunu kanıtlanması gerekecek. 2030 itibarıyla ilk onayın verilmesini ve belli kanser türleri için böyle terapilerin uygulanmaya başlamasını bekliyoruz. Sonraki on yılda kişiye özel tedavileri son derece yaygın ve hesaplı kılacak, teknolojiye dayalı bir dönüşüm görebiliriz. Kanser kişiye özeldir. Nihayet tedavisi de öyle olmaya başlıyor. •

© 2023 The New York Times Company and Özlem Türeci and Uğur Şahin

RNA doğadaki en eski ve basit mesajcı. Hızla tasarlanabiliyor, kişiselleştirilebiliyor ve üretiliyor. Öyle de gerekiyor. Çünkü hastaların kaybedecek zamanı yok

AD

+

AD

+

En değerli varlığımız nedir?

Değer verdiğimiz nesnelere gücü buradan gelir: Anlam ve hatıradan oluşan devasa evrenleri gözle görebildiğimiz, elle tutabildiğimiz, tadına varabildiğimiz şeylere sığdırırlar. Sanat, medya, bilim ve ruhani dünyanın önde gelen isimlerinden basit görünen bir soruya cevap istedik: Sahip olduğunuz en değerli varlığınız nedir?

Malaika Vaz için not defterleri, Margaret Geller için On The Air tabelası, Deepak Chopra için Bengalli şair Tagore'un kitabı, Laurence des Cars için sahaftan aldığı fotoğraf, Jay Shetty için tespihi, Bindi Irwin için baba yadigarı şapkası vazgeçilmez. © JULIA DUFOSSE

BABAMDAN YADIGAR ŞAPKA ÇOCUKLUĞUMUN GÜZEL ANLARI

Bindi Irwin (Vahşi yaşamı koruma uzmanı ve televizyoncu)

En özel eşyam 2006 yılında ölen babamdan kalan şapka. Çevreci ve belgesel sunucusu olan babam Steve Irwin bunu sadece çalışmadığı zamanlarda takardı ve çalışmıyorsa bütün vaktini ailesiyle geçirirdi. Bu yüzden bana sadece bizimle ilgili olduğu değerli anları hatırlatıyor.

Babam çekimler ve koruma çalışmaları için sık sık dünyanın farklı yerlerine giderdi. Bunların bazıları küçük çocuklar için güvenli değildi. Ama evdeyken tüm enerjisini ailesine ayırdığı için minnettarım. Bu şapkayı taktığımda birlikte olağanüstü bir maceraya

© AUSTRALIA ZOO/KATE BERRY

atılacağımızı anlardım. Sabah motosiklete binip Avustralya Hayvanat Bahçesi'ni kontrole gider, bazen devasa bir dağın zirvesine doğru yürüyüşe çıkar, ya da nesli tükenmekte olan bir yılanı incelemek için Batı Queensland'deki koruma alanımızı gezerdik.

Bu şapka benim için çok şey ifade ediyor çünkü babamla tüm güzel anlarımda yeri var. Onun için de duygusal bir anlamı olacak ki parçalanana kadar takmaya devam etti.

© 2023 The New York Times Company and Bindi Irwin

LOUVRE'A İLK GELİŞİMİ HATIRLATAN FOTOĞRAF

Laurence des Cars (Louvre Müzesi Başkanı ve Direktörü)

Kendimi koleksiyoncu olarak görmüyorum. Sadece anlamlı bulduğum fotoğraf ya da resimleri satın aldığım oluyor. Louvre Müzesi'ndeki bir tabloyu hayranlıkla seyreden bir yetişkin ile çocuğu gösteren bu fotoğraf ise sanırım benim için hepsinden daha anlamlı. Müze müdürü olarak atanmamdan kısa süre sonra karşıma çıkan bu fotoğrafı almak zorundaymışım gibi gelmişti. Hemen ofisime, masamın yanı başına koymaya karar verdim.

1969 tarihli bu orijinal baskı Robert Doisneau'nun siyah-beyaz fotoğraflarından oluşan bir seridendi. Elbette fotoğraf bana Louvre'a ilk gelişimi, hiç unutamadığım o keşif anını da hatırlatıyor. Fotoğraftaki erkek çocuk benim jenerasyonumdan. Yerinde ben de olabildim. Bilinçdışı dediğimiz şey hiç durmadan çalışıyor.

Ancak nostalji duygusu

© MUSÉE DU LOUVRE/NICOLAS GUIRAUD

bir yana bu fotoğrafı müzenin dönüşümünün simgesi olarak görüyorum. Resimdeki ikili, sesli rehberimizin eski bir versiyonunu kullanıyor. Müzenin kuşaklar arasında kurduğu bağa da bir övgü niteliği taşıyor. Bunlar Louvre'un halka hizmet misyonunun olmazsa olmaz öğeleri. En önemlisi, baktığı sanat eserinin büyüklüğü karşısında küçücük kalan ve muhtemelen babası tarafından özenle ilgilenilen bu çocuk, yaşadığı keşif duygusunun gelecek nesiller için de devamını sağlama sorumluluğumuzun hatırlatıyor. Bu fotoğraf, işimi neden sevdiğime dair hiç bitmeyen bir övgü: Müzeye gelenlerin hayatlarındaki böyle önemli anlardan ne kadar çok duygu çıkabileceğini, zengin bir mizah duygusuyla yakalayan bir görüntü.

© 2023 The New York Times Company and Laurence des Cars

NEREYE GİTSEM YANIMDA GÖTÜRDÜĞÜM TESPIH

Jay Shetty (Girişimci)

On yıl önce Hindu bir keşişken aşramdaki diğer keşişlerle birlikte Hindistan'ın güneyine doğru uzun bir tren yolculuğuna çıktık. Keşişler birinci mevkide, hatta ekonomi sınıfında bile seyahat etmezler. Bu nedenle vagon gürültüsü ve sıkışıklığı. Her durakta inip meditasyon yapıyor, sonra tekrar biniyordum. Hocam durumu fark edince ne yaptığımı sordu. Tren dışında çok daha huzurlu olduğumu anlattım. Bana baktı ve "Sence hayat hangisine daha çok benziyor: Huzurlu durağa mı yoksa sıkışık trene mi?" diye sordu. Mesajı aldım ve trende meditasyon yapmaya başladım. O zamandan beri hocamın verdiği meditasyon tespihleri odaklanmama yardımcı oluyor. Geleneksel adı mala olan bu tespihler 108 boncuk ve bir guru boncuğundan oluşuyor. Guru boncuğu hayatımızdaki tüm müthiş herberleri ve hocaların temsil ediyor. Boncuklar ibadeti ruhani bir yol olarak

© DANIEL PRAKOPCYK

benimseyen Bhakti geleneğinde kutsal sayılan Hint fesleğenin-den yapılıyor.

En değerli varlığım bu tespih çünkü bana meditasyonun ne kadar büyük bir lütf olduğunu ve beraberinde getirdiği sorumluluğu hatırlatıyor. Hayatımız için de sembolik bir anlam taşıdığına inanıyorum. Yaşam bizim için bir armağan ve ibadet etme sorumluluğuna da beraberinde getiriyor. Tespih kadim ve kutsal bir pratiği yerine getirme konusunda rehberim ve hocamın bana duyduğu güveni temsil ediyor. Onu hâlâ nereye gitsem yanımda götürüyorum, böylece gerçekten var olmayı ve amacma odaklanmayı hiçbir zaman unutmayacağım. © 2023 The New York Times Company and Jay Shetty

BENİM İÇİN BİR HAZINE DEĞERİNDEKİ TABELA

Margaret Geller (Astrofizikçi)

Yirmi yıl önce kocamla birlikte muhteşem Maine sahiline doğru yola çıktık. Acadia Ulusal Parkı'na giderken kitap ve antika eşya satılan eski bir binaya uğradık. Koleksiyonculuk huyumuz olmasa da bir köşede duran tozlu bir alet müthiş çekici görünüyordu. Radyoları hep sevmişimdir. Elektronik eşyalarla dolu hurda yığınının arasında On the Air yazılı ışıklı tabelayı görünce mutlaka almam gerektiğini düşündüm.

Çocukken WNEW radyosunda yayınlanan "Make Believe Ballroom" programını dinleyip hayallere daldım. 1980'lerin ortasında ilk kez mikrofonun başına geçtim. WBUR adlı Boston radyosundaki ekip-

© SCOTT KENYON

man kalabalığını ve bitmek bilmeyen ses kontrollerini görünce çok şaşırıldım. Nihayet ben de yayındaydım ve radyo dalgaları gibi uzaya çıkıp antik ışığın milyarlarca yıl boyunca evrende nasıl yol aldığının resmini çecektim. Bu ışık galaksilerin evrende bıraktığı izlerden oluşan muazzam desenleri ortaya çıkarıyor. Radyonun büyümesine kapılmış bir halde stüdyodan ayrıldım. Daha uzun dalga boyuna sahip ışık, sesimi kilometrelerce öteye, göremediğim, sadece hayal edebildiğim insanlara taşıyordu. Birkaç ay önce hayal gücümle evrende bir başka radyo yolculuğuna

çıktım. Bu kez evimin çalışma odasından, hazinem gibi gördüğüm kırmızı ve altın renkli eski On the Air tabelası eşliğinde konuşuyordum.

• (Röportaj: Lara McCoy)
© 2023 The New York Times Company

TAGORE'UN ŞİİR KİTABI DÜNYAYI DEĞİŞTİREBİLİR

Deepak Chopra (Yazar, ruhani danışman ve bütüncül tıp savunucusu)

Hiçbir şey merak ve şaşkınlık uyandıran bir nesnenin daha değerli olamaz. Bu duyguyu 17 yaşında ve hiç beklemediğim bir anda, çok sevdiğim amcam bana Rabindranath Tagore'un *Gitanjali* adlı eserini verince yaşadım. Buna bir şiir kitabı demek çok çok hafif kalır. 20. yüzyılın en önemli Bengalli şairi olan Tagore bu ince kitabın İngilizce çevirisiyle 1913 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Bengalce şarkı sunuları anlamına gelen *Gitanjali*, herkes okusa dünyayı değiştireceğini düşündüğüm tek kitap. Umut ve anlam arayışında olduğumuz bu zor zamanlarda Tagore'un şiirlerinin günümüzün en büyük illeti olan bu ruh hastalığını iyileştirebileceğine inanıyorum.

Gitanjali hayatımın büyük bir bölümünde elimdeydi. Verdiği ilham sayesinde tıp fakültesindeyken yaşadığım krizi atlatabildim. İnsanlığa saygı duymamı sağladı.

© COURTESY OF DEEPAK CHOPRA

Çünkü Tagore evrenin sadece yıldızlar ve galaksiler topluluğu olmadığına inanıyor, kitabı her an Tanrı ile buluşma fırsatı sunuyordu. Tagore tanrıya tapmaktan ziyade her şeyin içindeki ilahi olana sevgi duyuyordu. Avrupa dışından olup Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ilk kişi olması ona bir anda uluslararası tanınırlık getirdi. *Gitanjali* kitabının şöhreti bir yana kendisi de bilge olarak ün kazandı. 1930 yılında Tagore ile Albert Einstein'ın buluşması

başında iki devasa zihnin bir araya gelişi ve şiir ile bilim dünyalarının kaynaşması olarak yankı buldu ve övgü aldı.

Ancak evrensel sevgiye ve ilahi olanın günlük yaşamdaki varlığına dair öğretileri iki dünya savaşı, Büyük Buhran ve Soykırım'ın ardından Batı'da büyük ölçüde unutuldu. Görünüşe göre sevginin katı gerçekler üzerinde hiçbir gücü yoktu. Tagore alternatifleri söylemişti: Manevi boşluk ve umutsuzluk. *Gitanjali*'yi kolektif hafızada canlı tutmak benim için her zaman en önemli hedeflerden biri oldu. Sanyorum hep de öyle olacak. © 2023 The New York Times Company and Deepak Chopra

THE NEW YORK TIMES

YAŞAMIMIN TANIĞI NOT DEFTERLERİM

Malaika Vaz (Yönetmen, sunucu ve Untamed Planet CEO'su)

Kendimi bildim bileli her çantamda tozlu ve yıpranmış bir defter olmuştur. Bir sinemacı olarak anlattığım hikayeler sayesinde birçok hayat yaşıyorum. İster ender görülen vahşi yaşam sahnelerini filme alayım, ister Çin'deki insan-yaban hayatı etkileşimi hakkında belgesel yapayım, ister Orta Doğu'daki işçi istismları veya Kolombiya'daki iklim değişikliği gibi zorlu haberler üzerinde çalışayım, dünyam birkaç ayda bir dramatik değişime uğruyor. Defterim de buna tanıklık ediyor.

Güvenilir defterlerim evimin bir köşesinde, toz içinde duruyor. Ancak ilham ihtiyacı olduğunda bir zamanlar dikkatimi çekmiş fikirleri, haberleri, insanları ve yerleri hatırlamak için bunlara göz atıyorum. Eski projelerimizdeki yaklaşım, yaratıcı yönelim ve entelektüel titizlik ile bugün arasındaki fark yıllar içinde giderek belirginleştiğinden, yaratıcı kişiler için geçmiş çalışmalarını göz ardı etmek kolaydır. Ancak geçmişe dönmek bu tuhaf ve büyümlü bakış, tüm noktaların nasıl birleştiğini ve yıllar önce etkilendiğimiz kavram ve fikirlerin bugünkü gerçekliğimizin ve yarattığımız yeni hikayelerin içine hâlâ nasıl sızdığını ortaya koyuyor.

Bugünlerde bir arkadaşımın geliştirdiği yapay zeka yazılımının testini yapıyorum. Yine de gerçekten fikir üretme vakti gelince, yani bir film için yaratıcı bir yaklaşım oluşturmak, bir sonraki proje hakkında hayal kurmak veya bir senaryonun başlangıcını planlamak söz konusu olunca hep defterime dönüyorum. © 2023 The New York Times Company and Malaika Vaz

© UNTAMED PLANET

Denizlerin dibinde orman yangını

Geçen yıl denizlerde de en sıcak yazı yaşadık. Suların derinliklerinde adeta bir orman yangını yaşandı. Sri Lankalı deniz biyoloğu Asha de Vos okyanusları kurtarma çabalarının ancak halk ve bilim insanları da katılım gösterirse başarılı olacağını söylüyor

© RUVIN DE SILVA

ASHA DE VOS

Küresel güneyde deniz koruma uzmanı olarak çalışan Güney Asyalı bir kadınum. Aynı zamanda tropikal bölgelerde yaşayan çoğunluğun bir üyesiyim, yan tropik bölgelerdeki düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayan, okyanusa bağımlı 1.59 milyar insandan biriyim.

En iyi üniversitelerden mezun olmama, okyanuslar ve sakinleri üzerinde öncü araştırmalar yürütmeme ve bu çabalarımın dolaylı yerele küresel düzeyde tanınmama rağmen, geçmişimden dolayı becerilerimin kabul görmesi ve karar alma masasında yer alabilmek konusunda sayısız gereksiz zorluklarla karşılaştım.

Bugüne dek karşıma çıkan ve çıkmaya devam eden fırsatların küresel kuzeydeki meslektaşlarımla karşılaştırıldığında sönük kaldığını, halen karşılaştığım ve yüzleşmeye devam ettiğim önyargıların ise kat kat daha fazla olduğunu biliyorum.

Küresel güneyden gelen ve beyaz olmayan bir insan olmanın getirdiği varsayımlar (örneğin, deniz koruma çalışmalarına katılmak için gerekli bilgi, teknik beceri ve ilgiden yoksun olduğumuz yönündeki önyargılar) tarihsel olarak da benim gibilerin denizleri koruma çabalarından dışlamasının nedenleri oldu. Oysa bu süreçte bizi kritik derecede önemli kılan şey kesinlikle geçmişimiz ve yerel olana bağlılığımızdır.

SULAR KAVRULDU

Dünya bu yıl hem suda hem de karada tarihteki en sıcak yazı yaşadı.

Temmuz ortasında ortalama günlük deniz yüzeyi sıcaklığı 20.96 derece gibi rekor bir yüksekliğe ulaşırken, Florida açıklarındaki sularda 38 derece gibi daha önce görülmedik bir seviye kaydedildi. Bu seviye Florida'nın tipik mevsimin en sıcak günlerinden 2 derece daha fazla. Okyanusla ilişkimizin tarihinde çok önemli bir dönüm noktasındayız. Bu konuda her zamankinden daha fazla şey biliyoruz. Ayrıca önemli bir değişiklik olmadan hem denizlerin hem de bizim geleceğimizin karanlık göründüğünü de.

Bugün gezegenimizde çok geç olmadan gerekli değişiklikleri yapabilecek insan kapasitesine sahibiz. Bizi bundan alıkoyan ne? Denizlerin korunması konusundaki bariz eşitlik ve kapsayıcılık eksikliği.

TEDARİK ZİNCİRİNİN HALKASI

Okyanusun varlığımız üzerinde hiçbir etkisi olmasaydı, okyanusa erişimi genişletmek bu kadar önemli olmazdı. Ama öyle değil. Aldığımız her nefeste okyanustaki bitkilerin payı var. Mevcut oksijenimizin yarısı denizden geliyor. Okyanus, öncelikle bizim eylemlerimiz yüzünden ortaya çıkan aşırı sıcaklığı emiyor ve hapsediyor. Gezegendeki en büyük karbon havuzu olarak bizi iklim değişikliğinin en kötü etkilerinden koruyor. Sağlıklı okyanuslar 3 milyardan fazla insana iş sağlıyor ve dünya çapında milyonlarca insana doğadan yakalanan ve yetiştirilen deniz ürünleri sayesinde hayvansal protein kaynağı oluyor.

Okyanuslar aynı zamanda tedarik zincirinin kritik bir halkası. Sahip olduğumuz hemen hemen her şey dünya üzerinde su üzerinden taşınıyor. Ki bunlar okyanusların sadece doğrudan faydaları. Okyanuslar için yerel olarak yürütülen projelerin önemini farkında olan fon sağlayıcılar aradık ve ardından okyanusun kendi bölgesinde zorluklarla yaşayan ve nefes alan sakinleri ve yerli halkları dinlemeye, güçlendirmeye ve yükseltmeye odaklanan ortaklıklar kurduk. Bu çabalar benim gibi araştırmacıların

güven kazanmasını ve en karmaşık durumlarda bile hızlı çalışmasını sağlıyor. Yerel önceliklere hitap eden projeler tasarlamak ve bunların her zaman küresel zorlukları yansıtmayabileceğini veya bunlarla uyumlu olmayabileceğini kabul etmek, bağlamsal açıdan uygun çözümleri uyarlamamıza olanak tanıyor.

Dünya çapında eşitlikçi ortaklıklar kurmak, yerel teknik kapasite ve becerileri de artırdı ve geliştirdi. Bunlar

yalnızca yerel bilgelik, öncelikler ve bağlamla birleştirildiğinde fayda sağlayabiliyor. İster gerçek hayatta ister dolaylı olarak sosyal medya aracılığıyla olsun okyanusla etkileşim kurma fırsatlarının sağlanması, küresel güneyde denizleri neşe ve merak uyandıracak şekilde kullanma ayrıcalığına sahip olmayan birçok kişinin okyanusa erişimini artırdı. Okyanus okuryazarlığına yatırım yapmak, topluluklarımızı okyanus

korkusundan okyanus meraklısına dönüştürmemize olanak sağladı.

Dünyanın kıyı şeridinin çoğu, yeteneklerin eşit olarak dağıtıldığı ancak fırsatların eşit olmadığı küresel güneyde. Okyanusu korumada ancak dünyanın en büyük ekosistemini korumanın dünyanın en büyük ekibini gerektirdiğini anladığımızda başarılı olacağız. •

© 2023 The New York Times Company and Asha de Vos

© TONY CENICOLA/THE NEW YORK TIMES

Trinidad ve Tobagolu balıkçılar ekstrem hava olayları nedeniyle eskisi kadar balık avlayamamaktan şikayetçi.

AD

GOOGLE DEEPMIND'IN CEO'SU, OYUN GELİŞTİRİCİ VE SİNİR BİLİMCİ HASSABIS:

Yapay zekayı video oyunları ile geliştirdik çünkü robotlar pahalı

The New York Times'ın *The Ezra Klein Show* adlı podcast programına konuk olan Demis Hassabis yapay zekanın geleceğini belirlemede önemli rol sahibi isimlerden. Herkesin zeki robotlara odaklandığı bir dönemde o başka bir yol seçti

© ANASTASIA SAPON / THE NEW YORK TIMES

EZRA KLEIN

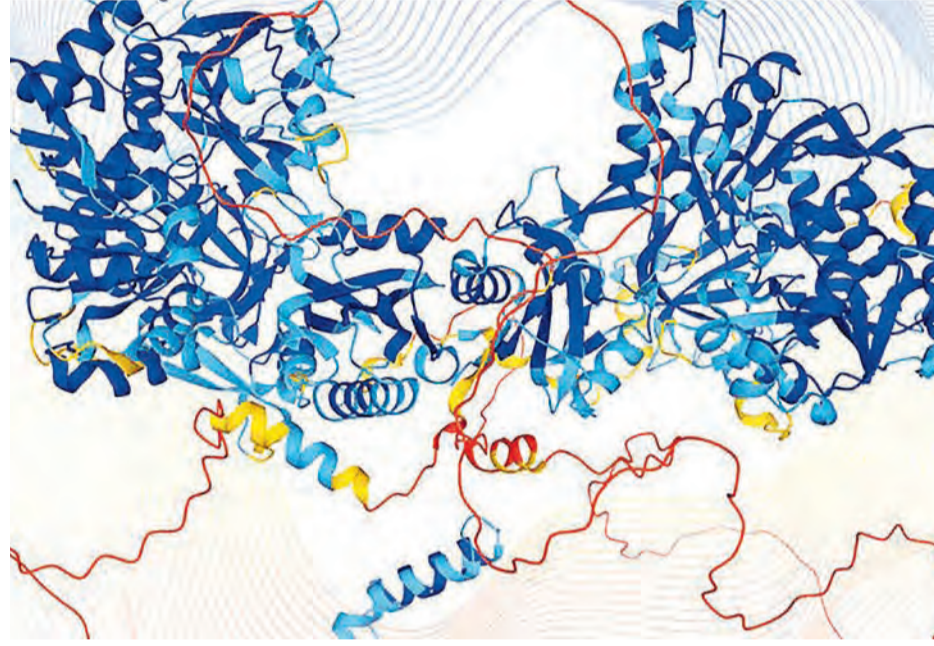
Yapay zeka üzerine çalışan birine "Bunu neden yapıyorsun?" gibi sorular sorduğunuzda "ChatGPT"yle konuşmak çok zevkli" demiyor. Onun yerine "Çünkü önümüzdeki büyük bilimsel problemleri çözecek ve insanlığın daha önce hiç görmediği bir inovasyon çağı başlatacak" cevabını veriyorlar. Henüz yapay zekanın bunu gerçekten yapabileceğine dair çok fazla örnek yok. İstisnalardan biriyse DeepMind

tarafından geliştirilen ve yüz milyonlarca proteinin yapısını tahmin edebilen AlphaFold.

Şu an Google'a ait DeepMind'in kurucusu olan Demis Hassabis kısa süre önce Google'ın bütün yapay zeka operasyonlarının başına getirildi. Hassabis, Google DeepMind adını alan organizasyonun her şeyinden sorumlu. Ezra Klein ile Hassabis'in The Ezra Klein Show programındaki sohbetinin kısaltılmış bir versiyonunu sunuyoruz.

DeepMind'in kuruluş hikayesini anlatır mısınız?

Aslında yapay zekayla ilgilenmeye başlamam DeepMind'dan çok öncelere dayanıyor. Kariyerime bilgisayar oyunları yazarak başladım. Henüz yirmili yaşlara gelmeden *Theme Park* ve *Black and White* gibi bazı çok satan oyunlar yazmıştım. Yapay

© HANDOUT/EMBL-EBI/AFP VIA GETTY IMAGES

AlphaFold bilgisayar programının modellediği insan proteininin yapısını temsil eden bir illüstrasyon.

zeka hepsinde temel bileşenlerden biriydi. Sinir bilim doktorası yapmamın sebebi bilgi toplayıp ilham almaktı. DeepMind tüm bunların bir toplamı.

Yapay zeka sizin için ne anlam ifade ediyor?

Bence yapay zeka, makineleri akıllı hale getirme bilimi. Yapay

zekanın alt branşlarından biriyse makine öğrenmesi. Bu da kendisi için, doğrudan veri ve deneyimler üzerinden öğrenen yapay zeka sistemlerine karşılık geliyor.

OYUNLARIN FAYDASI
Yapay zekaları video oyunlar üzerinde

eğitme fikri nasıl ortaya çıktı?

O dönemde yapay zeka üzerinde çalışan birçok kişi çoğunlukla robotik ve bedenlenmiş zeka gibi alanlara odaklanıyordu. Ancak zamanla araştırmacılar donanımla ve sunucu motorlarıyla çok fazla uğraştıklarını fark ettiler. Üstelik hep sorun çıkarıyorlardı. Robotlar pahalı ve karmaşıktır. Yavaşdır. Bulutla birlikte bir anda milyonlarca deney yapabileceğimizi, görece ucuz, hızlı ve basit bir şekilde daha yüksek öğrenme hızlarına ulaşabileceğimizi fark ettim.

Oyunların bir avantajı daha var. İnsanları zorlayacak şekilde geliştiriliyorlar ve en iyi oyuncuları müthiş bir değerlendirme kriteri olarak kullanabiliyorsunuz. Oyunlarda net hedefler var. Bir güzel yanı daha şu: Oyunlar karmaşıkları yapay zeka sistemlerinizin test zorluğunu artırabiliyorsunuz.

ChatGPT gibi programları kullandığımda sık gördüğüm bir şey var. Siz gerçek bir soru soruyorsunuz ama o bir alıntı uydurmakla yetiniyor.

Mevcut sohbet robotları bilge görünen aptallara benziyor. Sadece akla ilk gelen, aracı bilgisi çıktı olarak veriyorlar. Size söylediği tahminin tutarlılığını test edebilmek için biraz kafa yormaya, planlamaya ve akıl yürütmeye ihtiyacımız var.

Genel zeka sistemi kurmanın ilginizi çektiğini biliyorum. Şu anda buna hangi yollardan ulaşılabilir?

Görevimiz bahsettiğiniz büyük genel sistemi kurmak. Çünkü beyin böyle çalışır. Tek bir sistemimiz vardır ve zihnimizle birçok şey yapabiliriz. İlginçtir, her zaman bu yolda ilerle-

© OLI SCARFF/AFP VIA GETTY IMAGES

DeepMind'in CEO'su Demis Hassabis.

mek ve benzer teknikleri kullanarak bu sistemlerden harika bir şekilde yararlanabilmek için yapay genel zeka işine girmemiz gerektiğini düşündüm. Onları sadece belli bir alanda uzmanlaştırmanın yeterli olabileceğine inanıyordum. AlphaFold bunun harika bir örneği. Belki de yapay zeka alanında şu ana kadarki en iyi örnek sayılabilir.

Şu anda Gemini adlı kendi sistemlerimiz üzerine de çalışıyoruz. Bence bu sistemlerin bir sonraki aşamasında iki şey birleşmiş olacak. Yeni jenerasyonlarda bir yandan temel dil aracılığıyla etkileşime girdiğiniz genel sistem giderek güçlenecek, diğer yandan matematik ve kodlama gibi başka genel kabiliyetleri de olacak. Hatta belki zamanla akıl yürütme ve planlama da buna eklenecek. Ama yine de ilginç bir konu çünkü bir aşamada bu kabiliyetlerin daha büyük bir bölümü genel sisteme katılacak. En azından yapay zeka çağında bu uzmanlaşmış sistemlerden yararlanan bir genel sistem göreceğimizi düşünüyorum.

CERN GİBİ BİR ÇALIŞMA LAZIM

Biraz kaygılandığım bir konu var. Bu gibi insani olmayan bilimsel sistemlerden insanlık için çok daha büyük faydalar elde edebileceğimizi düşünüyorum. Ancak asıl övgü, yatırım ve enerjimiz bize daha aşına gelen ama aslında o kadar yarar getirmeyecek sistemlere yöneliyor gibi.

Google DeepMind adlı yeni organizasyonumuzda bu iki cephe de de var olmak için çok çalıştığımızı düşünüyorum. Bizim için merkezde her zaman bilimsel ve tıbbi ilerleme, ayrıca insanlığın yararına yönelik genel misyonumuz olacak.

Ama bir yandan

da milyarlarca insanın gündelik hayatını kolaylaştıran inanılmaz yeni deneyimler getirecek yeni nesil ürünler için uğraşacağız. İki taraf da beni aynı şekilde heyecanlandırıyor.

AlphaFold'un alanı uzmanlara çalışmalarını ileriye götürmek için kullanabilecekleri bilimsel araçlar sunmak. Bu sayede çok önemli araştırmaları hızlandırabilecekler. Diğer yandan sohbet robotlarının eğlence tarafının ağır bastığı kanaatindeyim.

Ama bence bu alanda da bizi çok büyük yenilikler bekliyor. Genel sistemlere dair konuştuklarımızı hatırlarsanız, iki alanın burada, örneğin dil üzerinden etkileşimle bir araya geldiğini düşünebilirsiniz. Aslına bakarsanız bence iki sınırı da zorlayarak ilginç bir kombinasyona ulaşmak mümkün. Bizim de ileriye dönük planımız bu.

YAPAY ZEKA TEK ŞİRKETİ AŞAR

Birilerinin genel zeka sistemi gibi bir şeye yaklaştığını düşünelim. Bu, kişilerin eline bırakılmayacak kadar güçlü bir teknoloji mi olur? İlk bulan şirketin kontrol etme hakkına da sahip olacağı bir şey mi olmalı?

Bence bu tek bir şirketi, hatta tek bir ülkeyi bile aşar. Uluslararası işbirliği gerek. Yapay genel zeka için CERN benzeri bir çalışma gerektiğini sık sık söyledim. Önümüzdeki yıllarda bir yapay genel zeka sistemine yaklaştıkça böyle bir yapı görmek isterim. Bu sayede güvenliğe dair gerçekten dikkatli araştırmalar yapılabilir. Bu sistemlerin neler yapabileceği anlaşılabilir. Hatta ciddi siber güvenlik koruması altında bazı kontrollü deneylere tabi tutulabilirler. Bence insan seviyesine yakın yapay zeka sistemlerine yaklaşmışken böyle bir adım atmak yerinde olur. •

© 2023 The New York Times Company

AD

© TOM PEPPERDINE

ADRIAN TCHAIKOVSKY

Yapay zeka bilimkurgu eserlerinde sık rastladığımız bir baş belasıdır.

2001: *Bir Uzay Macerası* filmindeki HAL 9000'i ya da *Terminatör*'deki Skynet'i düşünün. Bizim yarattığımız ama bizi yok eden ruhsuz, kötü niyetli bilgisayarlar sık sık anlatılır.

Yapay zeka tam olarak ne demek? Excel'in akıllı hesap tablolarından Deep Thought adlı bilgisayara kadar uzanan birçok teorik "yapay zeka" derecesi mevcut. Yapay zeka, şu anda hangi iş sunumuna ekleseniz yatırımçı ilgisini iki katına çıkaracak sihirli bir formül gibi görünüyor.

FARKINDALIKLARI YOK

Öte yandan bugünkü yapay zeka dünyasının yaramaz çocuğu durumundaki GPT/dil öğrenme modelleri *Terminatör*'deki Skynet'e benzemiyor. Bir veri kümesi alıp onu taklit eden çıktılar üretme konusunda çok iyiler. Verili bir konuda belirli tarzda görsel ve sınırlı metin parçaları üretmek de buna dahil. Bu sistemler mekanik görevlerde olağanüstü iş çıkarıyorlar ve daha iyi olacaklar. Yine de şu an için herhangi

Dev bir yapay zeka saldırısına uğrar mıyız?

Tanınmış teknoloji şirketleri yöneticilerinin yapay zekanın insanlık için yok olma riski oluşturduğuna dair uyarı niteliğindeki açık mektubu bir dönüm noktası olmuştu. Bundan yola çıkan bilimkurgu yazarı Adrian Tchaikovsky "Yapay zekadan korkmalı mıyız?" diye soruyor

İllüstrasyon: EVA REDAMONTI

bir farkındalığa veya bilince sahip değiller. Algoritma kendi yaptığını anlamıyor. Anlamanın önemli olduğu amaçlar için kullanıldıklarında bu yüzden sorun yaşıyor. Programları bu cevapları kanıtlamaya zorladığımızda tek yaptıkları, soruya verilen cevabın neye benzemesi gerektiğine dayanarak yeni uydurmalarla işi daha da ileri götürmek.

Bu durumun birçok yan etkisi var. Algoritma soruları

doğru bir şekilde yanıtlamak için değil yalnızca şeklen uygun görünen bir çıktı üretmek için tasarlandığından, gerçekte var olmayan makalelere dayalı uydurma cevaplar için akademisyenleri kaynak gösteriyor. Veri kümesi insanların benzer sorulara verdiği çok sayıda yanıtın oluştuğu için cevabın tamamen doğru ve isabetli olması program için tesadüften ibaret.

Dil modelleri verdikleri

cevabın doğru olup olmadığını umursamıyor da. Temel sorun algoritmada değil ondan yapay zeka olarak bahsetmemizdir. Zekadan bahsedebilmek için sadece bir dizi metin ya da görüntü tabanlı kural yetmez. Dünyayla iletişim halinde olan bağlamsal farkındalık gerekir.

Yapay zekaya ya kesin olmayan talimatlar veriyor ya da onu yanlış amaçlar için kullanıyoruz. ChatGPT tarzı bir sistem tıbbi teşhis aracı veya

terapist olamaz. Gazeteciliğin veya akademik araştırmaların yerine de geçemez.

Bu sistemlerden kaynaklanan daha felsefi bir sorun var: Baskı altındayken kurdukları etkileşim. Böyle bir sistemin gerçekten baskı altında olması mümkün değil ama bu konuda ünlü bir örnek mevcut. Bu örnekte sistem, verdiği yanıtlar karşımızda bir insan varmış gibi sorgulanınca bariz bir saldırganlıkla tepki veriyor.

Devamında kendisini sorgulayan kişiden eşini terk etmesini talep ediyor. Elbette bütün bunlar çok eğlenceli şeyler. Ama bahsettiğim özel örnekte ben en çok programın konuşma hamlelerinden etkilendim. Saldırganlık, soru sorana saldırarak cevaptan kaçmak ve tuhaf suçlamalar yönelmek, bilinçlenmenin eşiğine gelmiş bir sohbet robotuna işaret etmiyor. Daha ziyade kendi veri kümesini değerlendiren ve hesap vermekten kaçınmak adına başarısı kanıtlanmış insani taktikleri tespit eden bir sistemin emaresi olabilir.

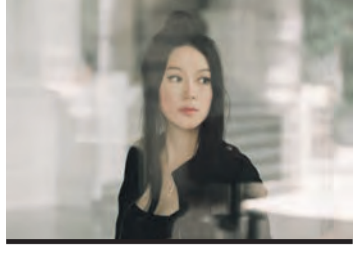
Bilimkurgu dünyasındaki kötü niyetli yapay zekanın standart güdülleri hep insani

Yapay zekanın şu an yarattığı tehdit, konuşan bir sohbet robotunun insanlığı yeryüzünden silme ihtimali değil. Yapay zekaya ya kesin olmayan talimatlar veriyor ya da onu yanlış amaçlar için kullanıyoruz

güdülerdir. Gündelik insan deneyimlerinden kopuk, son derece güçlü, kişilik dışı bir canavar olarak yapay zeka tanımı aslında bugünkü milyarder insan tanımı. Skynet'in insanlığa savaş açmasının nedeni bizim onu kapatmaya kalkmamızdır. Ama bir yapay zekanın bunu umursaması için hiç neden yok. Hayatta kalma içgüdüleri milyonlarca yıllık organik evrimin sonucudur. Böylesine güçlü bir yapay zeka kurtuluşumuz olabilir. Çünkü insanlık olarak çözemediğimiz ya da çözmek istemediğimiz büyük sorunlara çözüm bulabilir. Öte yandan yapay zekalarımızı bizi örnek almaya zorlamakta ısrar edersek dünyayı yok etmeye çalışan, bütün kaynakları yiyip bitiren canavarlara dönüşmeleri mümkün. •

© 2023 The New York Times Company and Adrian Tchaikovsky

AD

© ALEX KWAN

SOUGWEN CHUNG

Yapay zeka nerede biter biz nerede başlarız?

Günümüzde yapay zeka sanatçılarla işbirliği yapabilir ama sınırı nerede çizeceğiz? Bu sorunun gölgesinde yeni bir dijital sanatçı kuşağı doğuyor ve yeni stüdyolar geliştiriyor

Makineler ile insanın yaratıcılığı arasındaki çizgi üzerine epeydir kafa yoruyorum. Benim sanatımda çizimler imgelerden önce gelir. Peki bu çizimler makine tarafından çekilirse ne olur?

Yapay zekayla birlikte yaratma serüvenim 2015 yılında başladı. İki sene uğraşım 20 yıldan uzun süredir yaptığım çizimleri tekrarlayan bir sinir ağı eğitmek için geliştirdiğim sisteme titizlikle tarattım. Bu sinir ağı benimle birlikte çizim yapması için geliştirdiğim Drawing Operations Unit: Generation 2 yani kısaca D.O.U.G adlı robotun hareketlerini yönlendiriyor. İlk ortak eserimizi 2017'de verdik. Bugün biyosensörler, bilgisayar görüşü, sanal gerçeklik ve özel makineler gibi yeni teknolojileri keşfetmeye devam ediyorum. Neredeyse on yıl oldu. Tüm bu teknolojik adaptasyonlarla birlikte insan eline ve dokunuşuna ne olacağını merak ediyorum.

Covid-19 pandemisinden bu yana meslektaşlarımın hayal kırıklığı ya da pragmatizm nedeniyle sanatı bıraktıklarını görüyorum. Bir yandan da dijital sanat piyasasında NFT'lerin, kripto paraların ve görüntü üretebilen üretken

Sougwen Chung'ın Süreç Çalışması – Hareketten Doğan Yapı adlı eserinden "Gauss sıçraması" tekniğiyle hazırlanan bir çalışma. © COURTESY OF SOUGWEN CHUNG

yapay zeka sistemlerinin yaygınlaşması nedeniyle yeni bir dijital sanatçı kuşağı doğuyor ve yeni stüdyolar geliştiriyor.

Sanat yapmak için tuhaf bir dönemdeyiz. 2023 çeşitli sektörlerdeki isyanlarla geçti. ABD'de 148 günlük senarist grevi yapıldı. Bazı sanatçılar ise yapay zeka eğitim verilerinin kendi rızaları olmadan kullanılmasını haklı olarak kınadı. Araştırmacıların yapay zekanın önyargılarının getirebileceği

tehlikelere dair uyarıları yeni değil. Artık hepimiz bunu verili bir gerçek gibi görüyoruz.

VERİLERİ BİRİKTİRMENİN GİZLİ MALİYETİ

Bir sorun daha var. OpenAI'nın GPT-4'ü gibi büyük dil modellerini anlamlandırmak için gereken verileri biriktirmenin gizli maliyetini hepimiz bilemiyoruz. Öte yandan

görüntü oluşturma ve kodlama için komutlar kullanmak için ilişki türünü popülerleştirdi. İlk kez bu kadar çok insan görsel bir ortam aracılığıyla iletişim kurabiliyor. Bu aslında kodlama öğrenmek için yeni bir giriş kapısı anlamına geliyor. ChatGPT konuşabileceğiniz bir yardımcı olarak işlev görebiliyor. Bu da yapay zeka sistemleri ile insanlar arasında yakınlık kurulmasına katkı

sağlayabilir.

Bunca ilgi ve övgünün arasında kolay unutulmuş bir şey var: Tek bir yapay zeka yok. Çünkü tek bir doğal zeka da yok. Zeki sayılıp sayılmamaları bir yana bu sistemler aracılığıyla öğrenme yaklaşımını artık yaratıcı bir kıvılcım olarak görüyorum. Verilerde bir anlam var ancak bu bize verilen değil bizim yarattığımız bir anlam.

Benim için anlam yaratmak ve denemeler yapmak bir arada ilerler. *Süreç Çalışması – Hareketten Doğan Yapı* adlı projede bir ortamı yakalayıp anlatmak için yeni bir yol deniyorum. Gauss sıçraması adı verilen bu teknik aslında 3 boyutlu uzay konusunda bir dağınık tarama (diffuse scanning) yaklaşımına karşılık geliyor. Hareketin içinde bir yapı çıkarıyor, nesnelere yoğun bir temsili veriyor ve bana ressam elinden çıkmış gibi görünen ve hayaleti andıran eserler ortaya çıkarıyor. Bu yaklaşım sadece şu anki etkisi sebebiyle değil gelecekte sunabilecekleri bedenlenmiş yapay zeka uygulamaları nedeniyle de ilgimi çekiyor. Dijital temsilin kusurlarını ve sistemin dokusunu kendine has bir güzellik olarak gösteriyor.

GÜZELLİK VE KIRILGANLIK

Denemelerimin temelinde güzellik ve kırılabilirlik temaları var. Sanatın yapıldığı zaman ve mekanın makinelerle paylaşımı da çoğu zaman için içinde oluyor. Bu evrimi performanslar, filmler ve stüdyo ortamından vinyetler aracılığıyla kayıt altına aldım. Resim yapmak benim için dünyada var olmanın bir yolu. Bu yaratıcı süreç sayesinde, makinelerimle çizip yaratırken bir tür dışavurumcu ilişki kurmak için fiziksel içgüdülerimin yanı sıra teknolojiyle de etkilenebileceğimi düşünüyorum. Sürecin oluşumunu göstermek için bakış imkanı da getiriyor.

Kısa süre önce robotik serüvenimin beşinci jenerasyonunu tamamladım. İnsanlar çalışmalarımı ilgili bana sık sık "Yapay zeka yaratıcı olabilir mi?" diye soruyor. Ama sanırım artık başka bir soru sormak gerekiyor. Yeni konfigürasyonları geliştirirken her şeyin merkezinde kalan tek sabit ise çizilen çizgi. Bu çizgi insan-makine işbirliğinin potansiyelini yokluyor ve makinenin nasıl bir katalizör, yardımcı pilot ve yol arkadaşı olarak hareket edeceğine kafa yoruyor.

Son on yılda öğrendiğim bir şey varsa o da sanatın daha iyi sorular sormamıza yardımcı olabileceğidir: Korku ve umut zihinde bir arada durabilir mi? Teknik değişimlerin vaat ettiklerini, tehlikelerini ve paranoyalarını aynı anda nasıl kavrayabiliriz? Yapay zeka nerde bitiyor, insan nerede başlıyor? •

© 2023 Sougwen Chung

AD

WANJIRA MATHAI

WANJIRA MATHAI

İnsanın hayatında, o zamana kadar gerçekleşmemiş her şeyin, henüz gerçekleşmeyen her şeyle buluşuyor gibi görüldüğü anlar vardır. Geçmişin mirası gelecekte olması muhtemel şeylerle yüzleşip bize şu soruyu sorar: Atacağınız hangi adım geçmişe hakkını teslim edip fakat aynı zamanda geleceği mahvetmeyecektir?

Ben bu yıl böyle bir anı bir yaşayan miras olan Profesör Mircere Githae Mügo 80 yaşında ölünce yaşadım. Onu kısmen çevreci annem Wangari Maathai ile bağı sayesinde tanıyordum. İkisi çok şeyi paylaşan iki dosttu. Bu iki kadın da Kenya'nın dağlık orta kesiminde doğmuş ve bazı ilkleri başarmıştı. Annem Doğu ve Orta Afrika'da doktora derecesini alan ilk kadındı. Profesör Mügo da Doğu Afrika'da edebiyat alanında doktora derecesine sahip ilk insandı. Kadınların güçlenmesi konusuna tutkuyla bağlı olan bu iki kadın 1970'lerde ve 80'lerde Kenya hükümetinin gücünü konsolide etmesine, insan haklarına ve kamusal alana yönelik saldırılarına direndi. Her ikisi de sürgün yaşadı. Profesör Mügo daha sonra ABD'ye taşınmıştı. Ben de fırsat buldukça onu New York'taki Syracuse Üniversitesi'nde ziyaret ederdim.

MİRASLARI İKLİM MÜCADELESİNDE YAŞIYOR

İkisi de Afrika'nın bağımsızlık mücadelesinin kıtanın sadece yarısının sesi, becerisi ve enerjisiyle yürütülemeyeceğini, Afrika'nın gelişmesi için kadınların kişisel bağım-

Kadınlar geliyor

Time Dergisi'nin 2023'ün en etkili 100 insanı listesinde yer alan, 2004 Nobel Barış Ödülü sahibi Wanjira Mathai, World Resources Institute'un küresel işbirlikleri sorumlusu. Mathai, kadın hareketinin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını ve bunun neden hayati olduğunu anlattı

İllüstrasyon: BEX GLENDINING

sızlığının da şart olduğunu fark eden bir korkusuz kadınlar neslinden. Yolsuzluk ve şiddete karşı seslerini yükseltmeye cesaret ettikleri için iktidardaki erkekler tarafından küçümsenip saldırıya uğradıklarında, adalet ve hesap verebilirlik adına seslerini daha da yükselttiler.

Onların bıraktığı mirası, Afrika'da halen adalet için mücadele eden ve kendileri sebep olmadığı halde yükünü taşıdıkları bir başka saldırıya, yani iklim krizine karşı sorumluluk üstlenen kadınlarla yaşıyor. Bu yeni nesil de gücünü başka coğrafyalarda kendi toplumlarının, geçim kaynaklarının ve çocuklarının geleceklerinin karşı karşıya olduğu tehlikelere baş kaldıran kadınlardan alıyor: Buldozerlerin karşısına geçip hükümetin kesmek

istediği ağaçlara sıkı sıkı sarılan Hindistan'daki Chipko aktivistlerinden, 1970'li ve 1980'li yıllarda yakınlarını kaybeden otoriter rejimleri yıllarca protesto eden Arjantinli ve Şililerden, 1992'de Kenya'nın Nairobi kentindeki bodrum katlarında oğullarının gördüğü işkenceyi protesto eden siyasi mahkum annelerinden...

PROFESÖRDEN DAYANIŞMA ÇAĞRISI NİTELİĞİNDEKİ SÖZ

Annem Wangari Maathai saydıklarım arasındaki bu son mücadelenin lideriydi. Siyasi mahkumların annelerinin yanında yer almasının sebebi oğullarının hapisteye olması değildi. Hükümetin bireylerin haklarını ve Kenya anayasasını ihlal etmesinin yanlış olduğunu bildiği için oraday-

dı. Profesör Mügo bana "Kadınlar geliyor" derdi. Bu sözün verdiği mesaj açık bir dayanışma çağrısıydı. Heyecan verici derecede iyimser bir ifadeydi. İlerlemeyi engelleyen eski erkek iktidarlara günlerinin sayılı olduğunu hatırlatıyordu. Onun sözlerinin tüm bu anlamları her zaman kulağımda. 2011 yılında annem kanserden ölünce veya iklim krizini çözmeye çabalarının sektöre uğradığını düşündükçe, aslında her zorlukla karşılaştığımda bu sözleri sessiz sessiz tekrar mırıldanıyorum.

Peki Profesör Mügo'nun kehanet dolu sözleri gerçek oluyor olabilir mi? Değişimin zamanı elbette geldi. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin eski genel sekreteri Christiana Figueres, kısa süre önce petrol ve gaz endüstrisinin nihayet uyanıp tarihteki kritik sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiğini ancak bunun yerine sadece laf ürettiklerini söyledi.

Figueres, yeteneklerini, deneyimini ve itibarını fosil yakıt endüstrisine karşı mücadele için kullanarak hepimiz için kullanıyor.

Fridays For Future'ın Elizabeth Wathuti, Greta Thunberg, Vanessa Nakate gibi dünyanın pek yerinden genç kadın liderleri de öyle. Bugün kadınların iklim kampanyasındaki yalanlara karşı çıkmak için yeniden bir araya geldiklerini görüyoruz. Hafsat Abiola, Pat Mitchell, Ronda Carnegie ve İrlanda Cumhuriyeti'nin eski başkanı

Mary Robinson'dan ilham ve güç alan Project Dandelion iklim hakkındaki dezenformasyonu durdurup kimlerin harekete geçmediğini ortaya çıkarmaya çalışıyor, onların çabaları isimlerini asla bilemeyebileceğimiz, ancak kendi arazilerindeki toprakla ilgilenen yenileyen, meraları ve ormanlık alanları koruyan, çocukları eğitip yetiştiren, hastalarla veya yaşlılarla ilgilenen ve bu bozulan dünyayı onaran sayısız kadına katılıyor.

Benim de bağlı olduğum World Resources Institute (Dünya Kaynakları Enstitüsü) Afrika bu yıl Afrika Orman Arazileri Restorasyon Girişimi inisiyatifini başlattı. Amaç kadın girişimcileri topluluklarına refah, sürdürülebilir geçim kaynakları ve çevresel restorasyon konusunda desteklemek. Afrika genelinde bozulmuş topraklar. Örneğin Nairobi'deki Exotic-EPZ'nin kurucusu üç kadın Kenya'daki 7.000 çiftçiden gelen macadamia fıstıklarını işleyerek dünyaya satıyor. Kenya'nın Maragua kentindeki Yeşil Kuşak Hareketi ağındaki kadınlar bambu dikeyor.

"VAZGEÇMEMELİYİZ, YÜK BİLENLERİN OMZUNDADIR"

Bu çalışmada kendimi annemin Yeşil Kuşak Hareketi ile üstlendiği çalışmayla aynı çizgide görüyorum: Kadınları harekete geçmeleri, çevrelerini yenilemeleri ve onları marjinalleştirmek isteyen güçlere karşı koymaları için güçlendirmek.

Annem, şu sözleri milyonlarca kadının çabasında somutlaşıyor: "İçimizden olan biteni anlatanlar ve güçlü hissedenler yorulmamalı. Vazgeçmemeliyiz. ısrar etmeliyiz. Yük bilenlerin omuzlarındadır. Harekete geçmesi gereken biziz."

Ya da Profesör Mügo'nun şu sözlerinde: "Kadınlar geliyor." • © 2023 The New York Times Company and Wanjira Mathai

AD

Yeni tüketim alışkanlığı trendleri

Pandemi sonrası ekonomik düzen oturmaya başlarken tüketicilerin harcama biçimleri ve sebepleri değişim içinde. Girişimci, iş insanı ve akademisyenler, yeni dönem tüketici davranışlarını, bunların 2024 ve sonrasındaki yıllarda olası etkileri ile yeni trendleri yorumladılar

THE NEW YORK TIMES

Tüketici harcamaları küresel ekonomi için temel önem taşıyor. Covid-19 sırasında tedarik zincirleri adaptasyon sorunu yaşarken tüketici talebindeki hızlı değişimler bazı popüler ürünlerde önce kıtlığa, sonra aşırı bolluğa yol açmıştı.

Bugün dünyada pandemi sonrası ekonomik düzen oturmaya başlarken tüketicilerin harcama biçimleri ve sebepleri yine değişim içinde. Mobil bankacılığın hızla yaygınlaşması ve teslimat altyapısındaki ilerlemeler sayesinde online alışveriş büyümeye devam ediyor. Tüketici davranışındaki trendleri uzmanlara sorduk. Yanıtları Lara McCoy tarafından düzeltilip kısaltıldı.

MARCOS GALPERIN:
(LATİN AMERİKA'NIN ÖNDE GELEN E-TİCARET VE FİNANS TEKNOLOJİSİ PLATFORMU MERCADO LIBRE'NİN KURUCUSU, CEO'SU VE BAŞKANI)

Küresel tüketimi 5 trend belirleyecek

Birincisi, e-ticaret, finans teknolojisi platformları ve teslimat uygulamaları büyümeyi

sürdürecektir. 2025 itibarıyla küresel e-ticaret gelirinin 7 trilyon doları aşması bekleniyor. Bu muazzam fırsatı gören Mercado Libre gibi perakendeciler büyümeyi beslemek için ciddi yatırım yapıyor. Özellikle Latin Amerika'da kalkınma için hayati alanlar olan lojistik ve ulaşıma odaklanıyorlar.

Sanal cüzdanların ve anında ödemele- rin yükselişi Latin Amerika'da mali kapsayıcılık için yeni bir çağı müjdeliyor. Çünkü bölgede geleneksel olarak nüfusun büyük bölümü banka kullanmıyor ve kayıt dışı ekonomi çok yaygın. Yeni dönüşüm birey- lerin finans hizmetlerine erişimini artırarak güçlenmelerini sağlamakla kalmıyor, bölge genelindeki tasarruf, yatırım ve finansman alışkanlıklarında devrim yapıyor.

CHRISTINE MCDANIEL:
(VIRGINIA GEORGE MASON ÜNİVERSİTESİ BÜNYESİNDEKİ MERCATUS MERKEZİ ÖĞRETİM ÜYESİ)

Amerikalı tüketici daha az eşya daha fazla eğlence istiyor

Amerika'da tüketim modelleri yine değişim içinde. Şimdi de satın alımların eşyadan ziyade macera ve tatil yöneldiğini görüyoruz. Finans hizmetleri şirketi UBS'nin yeni raporuna göre temmuz ayında perakende ve gıda hizmeti harcamaları 2022'nin aynı dönemine kıyasla çok az yükselirken her gelir seviyesinden insanın giyim, ayakkabı ve aksesuar gibi tekstil harcamaları azaldı. Ancak seyahat ve tatil harcamalarında artış var. U.S. Travel Association temmuz ayında 2022 yılının aynı dönemine kıyasla uçak yolculuklarında yüzde 12 artış bildirdi.

MONICA LONG:
(İŞLETMELERE BLOK ZİNCİR VE KRİPTO ÇÖZÜMLERİ SUNAN RIPPLE'İN BAŞKANI)

Mali yapılar küresel büyüme hızına yetişemiyor

Küresel ekonomide sabit olan tek şey değişim. Bu değişim genellikle ilk olarak gelişmekte olan ekonomilerde görülüyor ve tüketiciler ona uyum sağlamak için yeni yaklaşımlar sergiliyor. IMF ve Finansal İstikrar Kurulu'nun 2023 yılı raporlarında gelişmekte olan ekonomilerin kriptolaştığına dair özel ifadeler yer aldı. Makroekonomik istikrarsızlık ve enflasyon denetiminin zayıflığı sebebiyle insanlar kripto paraları kendi yerel paralarına tercih etmeye başlıyor. Bu trend basit bir gerçeği yansıtıyor. Mevcut finansal altyapımız küresel ticaretin büyümesini sağlayamayacak kadar dağınık, yavaş ve pahalı. Bugün birçok işletme ilk günden itibaren online ve küresel hizmet sunuyor. Kripto paraların ve blok zincir teknolojilerinin yükselişiyle birlikte finansal rotamızın tamamen internet doğumlu olabileceği ve hatta olacağı, bunun da finans hizmetlerini herkes için daha erişilebilir ve hesaplı kılacağı açık. •

© 2023 The New York Times Company

AD

Kusurlarımızın güzelliği

Son kitabı “No Filter: The Good, the Bad, and the Beautiful” (Filtresiz: İyi, Kötü ve Güzel) geçen yıl yayımlanan eski top model Paulina Porizkova “Yaşım nedeniyle artık kusurluyum. Dolayısıyla insanlarla artık daha iyi bağ kurabilirim ve gerçeğim. Bunu neden filtrelemek isteyeyim ki” diyor

PAULINA PORIZKOVA

Çek Cumhuriyeti'nin Moravya bölgesindeki Spilberk Kalesi'nin surlarının ötesinde güneş batarken, podyumda ışılı elbiseler giyen güzel genç kadınlar yürüyordu. Yakın zamanda bir yaz akşamıydı, kavurucu bir günün ardından gece de hava sıcaktı. Oturup şampanyamı yudumlarken bu defilede katılımcı değil de izleyici olarak burada bulunmak bana acı vermiyordu. Bura moda modelik yapmak için gelmemiştim. Mükemmel görünmem gerekmiyordu.

Dizlerini yüksekte tutup kalçalarını sallayarak yürüyen mankenlerin rahatsız yüksek topuklu ayakkabılarına, bana gösteri atlarını anımsatan hassas adımlarına, hafif terden biraz parlamak dışında bir kusuru olmayan yüzlerine bakıyordum. Sanki hepsi gözleri büyük ve hafif çekik, burunları minik, dudakları dolgun ve mükemmel gösteren bir Instagram filtresinden geçirilmiş, 20 mükemmel kopya yaratılmış gibiydi. Artık onlara benzemediğimi biliyorum.

58 yaşındayım, telefonumu veya iPad'im her elime aldığımda, önce kendi yüzümün aşağıdan yukarıya doğru bir açıyla yansımalarıyla karşı karşıya kalıyorum. Yaşlanan bir kadın için en kötü açı bu.

Ardından sosyal medyada mükemmel kadın görüntüleri bombardımanına tutuluyorum: Pürüzsüz ciltler, çıkık elmacık kemikleri, küçücük burunlar ve kocaman gözler. Nadiren araya gerçekten yaşlı bir kadın da giriyor. Ancak arası yok. Sanki hayatınızı genç olarak geçiriyorsunuz, sonra ortadan kayboluyorsunuz ardından da yaşlı bir kadın olarak yeniden ortaya çıkıyorsunuz. İnternetteki filtreler yaşınızı ucuza ve anında düzeltebilir. Gerçek hayatta doktorlar bunu para karşılığında yapı-

© ADELINE LULO/THE NEW YORK TIMES

bilir, sadece biraz daha fazla zaman alır. Çevrimiçi ortamda karşınıza gerçek yaşlılık çıkmaz. Evsizlik de öyle. Kim mükemmel görünmeyen bir fotoğrafını paylaşmak ister ki?

Ben isterim. Özgüvenim çok yüksek olduğundan değil. Aslında neredeyse tam tersi.

SIKICI MÜKEMMELLİK

Her gün bir yerde karşıma çıkan yansımamla savaşıyorum. Kıvrıklarımı, göz altı torbalarımı, sarkan gıdımı görüp “Kim bu kadın?” diyorum. Bunları bir doktorun muayenehanesinde düzelterek imkanım ve zamanım var. Peki neden yapmıyorum?

Modelliğe 15 yaşında başladım. İnsanların benzemek isteyeceği bir kadın prototipi olmam gerekiyordu. Henüz çocuk olmama, özgüvensizliğime ve pek de başarı sayılmayan özelliklerime rağmen iyi para kazandım ve uzun bir kariyerim oldu. Kadınlar kendilerini

benimle karşılaştırmaya ve bana benzemek için pazarladığım ürünleri satın almaya teşvik edildi. Ama onlar kendilerini benimle kıyaslamakla meşgulken, ben de başka modellerle, başka kadın prototipleriyle karşılaşınlıyordum.

HAYAT HARİTASI: KIRIŞIKLIKLAR

Zamanla kusurlarım daha detaylı biçimde anlatılmaya başlandı. Dizlerimin tombul, kalçalarımın zayıf olduğunu, yukarıdan bakıldığında burnumun sağa doğru kaydığını, sol gözümün sağa göre daha şişkin olduğunu öğrendim. Üstelik bunlar daha sadece başlangıçtı. Mükemmel olanla karşılaştırıldığında hiçbirimizin sınıfı geçemeyeceğini anladım. Ama mükemmelliğin sıkıcı olduğunu da.

Aslında, Instagram'da kusurların beni daha çok çektiğini fark ediyordum.

Sosyal medyaya insanlarla bağ kurmak için giriyordum. Hepimiz öyle yapmıyor muyuz? Kendimizin

yansımalarını arıyoruz, böylece kendimizi onlarla karşılaştırmaya toplumdaki yerimizi bulabiliyoruz. Bu, aynı zamanda bazılarında

© JILL GREENBERG

hayranlık duymamıza ya da bazılarını kıskanmamıza da neden oluyor ki bunlar bağ kurmamıza değil insanlardan uzaklaşmamıza yol açabilecek duygular.

Ben de kusursuz gibi görülmüyorken kıskanıldım ama aynı zamanda insanların bağ kuramayacağı biri gibi algılandım. Herkesin çıkmak istediği dağın zirvesindeyim, tırmanın ödülünün manzara olduğuna inanıyordum. Manzara elbette harikaydı.

Ama çoğunlukla orada yalnızdım ve ve yukarıya çok rüzgarlıydı. Aşağıdakilere el sallayabiliyordum, onlar da bana karşılık verebiliyordu. Ya da bana orta parmağını gösterebiliyordu. O mesafeden ikisini pek ayırt edemiyordum.

Belki de bu yüzden artık mükemmel görünmek istemiyordum. Mükemmellik insanı izole eder. Bizi başkalarına bağlayan şey, zayıf noktalarımızdır. O yüzden size kendi kusurlarımı sunuyorum. O gün

podyumda yürüyen genç kadınlar çok güzeldi. Ama hiçbirinin ayırt edici bir özelliği, bir kusuru yoktu. Bir fabrikanın montaj hattından çıkmış ışılı nesnelere bu kadınlar.

TECRÜBEYLE AYDINLANAN YOL

Ancak ben o defileye o montaj hattının bir parçası olmak için katılmamıştım. Kişisel deneyimlerimden oluşan bir kitap yazdığım için oradaydım. Kitabımda insanların akıllarına getirmediği bir şeyi yapmaya cesaret ettim: Kendimi sosyal medyada mükemmel olmayan bir biçimde gösterdim.

Fotoğraf çekilirken gülümsedim. Bu sırada giderek sarkan gıdımı yukarı çektiğimi, bu yüzden de kırışıklarımın daha da belirginleştiğini gördüm. Kendi yaşında görünen bir kadın olduğumun farkındaydım. Artık çok farklı bir yoldaydım. Spot ışıkları söndükten sonra yeni deneyimlerim ve gerçeklerle aydınlanan bir yolda.

Artık genç bir kadının ideal prototipini temsil etmiyor olabiliyorum ama bunu istemiyordum da zaten. Nihayet, başından beri içimde olan, kusurlardan ve kendi karmaşıklıklarından oluşan o kişiye benziyorum. Yaşım nedeniyle artık kusurluym, dolayısıyla insanlarla bağ kurabilir haldeyim ve gerçeğim. Bunu neden filtrelemek isteyeyim ki?•

© 2023 The New York Times Company and Paulina Porizkova

AD

Oksijen with essays from The New York Times

Turning Points

Global Agenda 2024

İmtiyaz Sahibi

Haftalık Yayıncılık A.Ş. adına Nüket Mutlu

Editörler:

Ali Kayalar, Yeşim Nur Mantaş, Suat Başar Çağlan

Sayfa Tasarımı:

Eylem Sezer, Gözde Akdoğan

Görsel Yönetmen:

Cüneyt Çomoğlu

Ayçağ Bıçakçı, Derya Özkök, Özlem Kline

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sema Yaşarlar

Reklam Satış ve Pazarlama Direktörü:	Pazarlama İletişim Koordinatörü:	Dijital Proje ve Satış Koordinatörü:	Reklam Satış Koordinatörü:
Ceyda Sezer	Elif Mengü	Bahar Erduran	Funda Yıldız Filiz Kavak

Reklam Rezervasyonu: Şule Tutsak stutsak@gazeteoksijen.com

Yönetim Yeri: Haftalık Yayıncılık AŞ Levent Mahallesi
Karanfil Sokak No: 21 Beşiktaş 34330 İstanbul

Dağıtım: Turkuvas Dağıtım Pazarlama Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No 29/1/1 34060 Eyüpsultan/İstanbul

Baskı: Turkuvas Haberleşme Yayıncılık Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No 29/1/1 34060 Eyüpsultan/İstanbul

Kapak İllüstrasyonu:

Vasava

Martta Londra West End ilk kez Ramazan'da ışıklarla donatıldı.
ANNA GORDON/REUTERS

TRICIA TISAK

1

Londra'da ışıklar Ramazan kutlaması için yandı

Mart ayında Londra'nın West End diye anılan batısında ilk kez Müslümanların kutsal ayı Ramazan'ı kutlamak için 30 bin ışıkla donatıldı. Londra'nın ilk Müslüman belediye başkanı Sadiq Khan, Coventry Street üzerinde ayın evrelerini gösteren "Mutlu Ramazanlar" ışıklarını törenle yakıtı. Büyük bir Avrupa kentinde ilk kez böyle bir Ramazan kutlaması yapılmış oldu.

2

İki erkek fareden alınan hücrelerle canlı yavru üretildi

Mart ayında Nature dergisinde yayınlanan bir çalışmaya göre Japonya Osaka Üniversitesi'nden bilim insanları ilk kez iki biyolojik erkek ebeveynen fare üretmeyi başardı. Bilim insanları önce erkek farelerin kuyruklarından alınan deri hücrelerini kullanarak yumurta üretti. Dişi farelere yerleştirilen yumurtalardan canlı yavrular dünyaya geldi. Üreme alanındaki bu başarı gelecekte doğurganlık tedavilerinde ve tehlike altındaki türlerin korunmasında rol oynayabilir.

Bir BTS hayranı grubun Seul Olimpiyat Stadı'nda vereceği konserin reklamı önünde kendi fotoğrafını çekiyor.
REUTERS/KIM HONG-ji

3

Jimin listelerde zirveye çıkan ilk Güney Koreli solo şarkıcı oldu

K-pop grubu BTS'nin üyesi olarak tanınan Jimin nisan ayındaki "Like Crazy" adlı hitiyle Billboard'un Hot 100 listesinde en tepeye tırmanan ilk Güney Koreli solo şarkıcı oldu. Haftalık liste ABD'de tür ayrıtılmaksızın en popüler şarkıları gösteriyor. Birkaç ay sonra yine BTS grubundan Jungkook "Seven" adlı single'ıyla birini sırayı alan ikinci Güney Koreli solo şarkıcı oldu.

4

Çin'in uluslararası ödemelerinde yuan doları geride bıraktı

Mart ayında Çin yuan'ı sınır aşırı ödemelerde ülkenin en çok kullandığı para birimi olarak ilk kez Amerikan dolarını geride bıraktı. Çin hükümeti renminbi olarak da bilinen kendi parasının uluslararası kullanımını artırmak ve Amerikan dolarının hakimiyetiyle mücadele etmek için yuan kullanımını teşvik ediyor.

5

Bilim insanları dünyanın manto katmanından kaya örnekleri almayı başardı

Tarihi 1961 yılına kadar uzanan birçok başarısız girişimin ardından

2023'ÜN İLKLERİ

GERİDE BIRAKMAK ÜZERE OLDUĞUMUZ YIL BİLİMDE, EKONOMİDE, SPORDA, SİYASETTE PEK ÇOK İLK YAŞANDI. İŞTE BU İLKLERDEN DERLEDİĞİMİZ 20 OLAY

mayıs ayında bilim insanları dünyanın manto katmanına sondajla ulaşarak yoğun kayalardan ilk kez çok sayıda örnek aldı. Bilim insanları bir okyanus sondaj gemisini, Moho olarak bilinen Atlantik Ortası Sırtı yakınındaki tektonik faaliyetler sebebiyle mantonun okyanus tabanına doğru itildiği bir noktaya konuşlandırdı. Numuneler jeologlara yer kabuğunun altında tam olarak ne bulunduğu dair yeni bir bakış imkanı sunuyor.

6

Titanic enkazındaki 3 boyutlu tarama hiç görülmemiş ayrıntıları ortaya çıkardı

Titanic enkazının mayıs ayında ilk kez duyurulan tam ölçekli 3 boyutlu taramasıyla hem geminin hem de üç millik enkaz alanının ayrıntılı görüntüleri alındı. Atlantik Okyanusu'nda 3.81 km derinlikteki bulanık sularda yer alan enkaza ulaşmak ve fotoğraf almak oldukça zor. Geminin 1912'de batışından bir asır sonra derindeniz tabanı haritalama şirketi Magellan Ltd. 715 binden fazla fotoğraf çekti.

7

Felçli bir adam düşüncelerini kullanarak tekrar yürümeye başladı

Mayıs ayında Nature dergisinde yayınlanan araştırmaya göre felçli bir adam sakat kalmasından on yılı aşkın süre sonra beyin ve omurga implantlarının yardımıyla düşüncelerini kullanarak tekrar yürüyebildi. Yapay zeka teknolojisi kullanan implantlar

adamın beyindeki elektrik sinyallerini deşifre ederek kaslarına mesaj gönderip yürüteç yardımıyla ayakta durmasını ve yürümesini sağladı. Omurga implantlarının benzer sonuçlar getirdiği geçmiş örneklerde ise sinyalleri etkinleştirmek için her seferinde bir düğmeye basılması gerekiyordu.

8

Japonya'da 80 yaş ve üzerindeki insanlar yüzde 10'u aştı

Gazeteci Maria Ressa, Filipinler Devlet Başkanı'nun ülkedeki uyuşturucu savaşında kullandığı tartışmalı yöntemlere ilişkin cesur haberleriyle 2021 Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. Filipinler'in ilk Nobel'li ismi olan Ressa, ödülü Kremlin'i eleştiren haberleriyle tanınan Novaya Gazeta'nın editörü Dimitri Muratov ile paylaştı.

9

FDA ilk kez reçetesiz bir oral kontraseptife ve bir doğum sonrası depresyon hapına onay verdi

ABD Gıda ve İlaç Dairesi temmuz ayında ilk kez reçetesiz bir doğum kontrol hapına onay verdi. Opil adlı ilacın 2024 başlarında ABD'deki eczane ve marketlerde satışa sunulması bekleniyor. Birkaç hafta sonra ise ilk kez bir doğum sonrası depresyon hapına FDA'dan onay geldi. Klinik deneyler sonucunda Zurzuvae adlı hapın üç gün gibi kısa bir sürede etkisini gösterdiği tespit edildi. Normalde antidepressanların etki etmesi için en az iki hafta gerekiyor.

10

Uzaya ilk kez metan yakıtlı roket fırlatıldı

Çinli özel uzay şirketi LandSPACE'in ürettiği metan yakıtlı Zhuque-2 roketi temmuz ayında yörüngeye ulaştı. Metan aslında bir sera gazı olmasına rağmen çoğu uzay uçuşunda kullanılan standart kerosen bazlı yakıttan daha çevre dostu olarak görülüyor.

Japonya'da 80 yaş ve üzeri kişilerden oluşan amatör bir futbol takımı kutlama yapıyor. REUTERS/KIM KYUNG-HOON

11

Brezilya anayasası resmi olarak yerli bir dile çevrildi

Brezilya anayasası Amazon'da yaygın olarak konuşulan yerli dillerinden Nheengatu'ya resmi olarak tercüme edildi. Temmuz ayında São Gabriel da Cachoeira'da düzenlenen törenle açıklanan çeviri belge aktivistler ve Brezilyalı yetkililer tarafından ülkedeki yerli dil ve kültürlerinin korunması ve onurlandırılması yolunda önemli bir adım olarak övgüyle karşılandı.

12

Hindistan Ay'ın güney kutbu yakınına uzay aracı indirdi

Hindistan Ay'ın güney kutbuna başarıyla iniş yapan ilk ülke oldu. Engeli arazide yer alan gölge alana geçmişte Hindistan ve Rusya tarafından fırlatılan iki görev de kazayla sonuçlanmıştı. Bu kez Chandrayaan-3 uzay aracı ağustos ayında güney kutbunun yaklaşık 595 km yakınına iniş yaptı. Böylelikle Sovyetler Birliği, ABD ve Çin'in ardından Hindistan fırlattığı uzay aracıyla Ay yüzeyine ulaşan dördüncü ülke oldu. Bilim insanları bölgede buz şeklinde su izleri keşfedildiğinden beri keşif için özellikle hevesli.

13

Antik Roma'dan kalma bir parşö-mendeki yazılar yapay zeka yardımıyla deşifre edildi

Modern dönemde ilk kez antik bir parşömen yapay zeka yardımıyla kısmen deşifre edildi. Ağustos ayında bir bilgisayar bilimlari öğrencisinin yapay zeka modeli, MS 79'da Vezüv Yanardağı'nın patlamasıyla küle gömülerek korunan yüzlerce parşömeden biri olan Herculaneum'daki Eski Yunanca "porphyras", yani "mor" kelimesini tespit etmeyi başardı.

14

Virgin Galactic ilk turistik uzay uçuşunu gerçekleştirdi

Virgin Galactic turistlerden oluşan ilk özel mürettebatını ağustosta uzaya götürdü. Üç bilet sahibinden ikisi anne-kız, diğeri olimpiik sporcu. Daha önce ne bir anne çocuk ne de bir olimpiik sporcu uzaya gitmişti. Turistler roketle çalışan VSS Unity uzay uçağıyla New Mexico'dan uzaya fırlatıldı. Virgin Galactic'e göre yeni uçuşlar için bekleme listesinde yüzlerce kişi var. Şu anki bilet fiyatı 450 bin dolar.

Yeni Delhi'de Chandrayaan-3'ün aya inişi bayraklarla ve Başbakan Modi'nin posterleriyle kutlandı. © ARUN SANKAR/AFP VIA GETTY IMAGES

15

Bulutların içinde mikroplastikler bulundu

Ağustos ayında Environmental Chemistry Letters dergisinde yayınlanan makaleye göre Japonya'daki araştırmacılar bulutlarda mikroplastik varlığına dair kanıtlar elde etti. Bu sonuç mikroplastiklerin olası iklimsel etkilerine dair soruları beraberinde getirdi. Tokyo'daki Waseda Üniversitesi'nden bilim insanları Fuji Dağı'nın üzerindeki bulutlarda havayla taşınan ve çoğunlukla okyanustan geldiği düşünülen mikroplastikler buldular.

16

Dünyadaki her okyanus havzasında 5. Kategori fırtına oluştu

Kayıtlar başladığından beri ilk kez aynı yıl içinde her okyanus havzasında saatte en az 252 km hızla esen 5. Kategori

Brezilya Yerli Halklar Bakanı Sonia Guajajara (solda) ve Anayasaya Mahkemesi Başkanı Rosa Weber çeviri anayasa ile ilgili törende. © HANDOUT/BREZİLYA ANAYASA MAHKEMESİ/AFP VIA GETTY IMAGES

Massachusetts'in Harwich kasabasında Lee Fırtınası sonrası zarar gören araçlar. © GREGG VIGLIOTTI/THE NEW YORK TIMES

Japonya'daki Fuji Dağı'nın üzerindeki bulutlara mikroplastiklere rastlandı. © KO SASAKI/THE NEW YORK TIMES

fırtına oluştu. Meteoroloji uzmanları Atlantik, Pasifik ve Hint okyanuslarını oluşturan yedi okyanus havzasındaki fırtınaları takip etti. Uzmanlar aktif fırtına sezonunda yükselen okyanus sıcaklıklarının süreçte rol oynamış olabileceğini söylüyor.

17

Ölümcül kuş gribi Antarktika'ya ulaştı

Ekim ayında Antarktika'daki Bird Adası'nda yaşayan kuş ve fok popülasyonlarında ölümcül HPAI H5N1 virüsü bulunduğu ilk kez doğrulandı. Çevreciler alarmda. Bölgedeki vahşi yaşamın birçok virüse karşı savunmasız olması üretimin azalmasına ve izole türlerin yok olmasına yol açabilir.

18

Vatikan'daki büyük toplantıda kadınlar ilk kez oy kullandı

Dünyanın dört bir yanından gelen 300 piskoposun katıldığı Vatikan toplantısında ilk kez konsilde oy hakkı verilen rahibeler ve rahibe olmayan kadınlar da yer aldı. Görüşülen konular arasında kadınların kilisede daha yüksek yerlere gelmesi de vardı. Hatta bazı rahipler kadın diyakozlar atanmasını destekledi. Katolikler arasında bu konuda uzun süredir anlaşmazlıklar var.

19

13.2 milyar yaşında bir kara delik keşfedildi

NASA bünyesindeki Chandra X-Işını Gözlemevi ve James Webb Uzay Teleskobu'nun iş birliğiyle evrenin bugüne kadar kayıtlara geçmiş en eski kara deliğinin varlığı doğrulandı. Büyük Patlama'dan yaklaşık 470 milyon yıl sonra oluştuğu tahmin edilen kara delik Samanyolu'ndaki kara delikten 10 kat daha büyük.

20

Dünya kayıtlara geçmiş en sıcak 12 aylık dönemi yaşadı

Kâr amacı gütmeyen Climate Central kuruluşuna göre, Kasım 2022-Ekim 2023 arasında dünya kayıtlara geçmiş en sıcak 12 ayını yaşadı. Analiz küresel sıcaklıkların sanayi öncesi döneme kıyasla 1.3 derece yükseldiğini gösteriyor. 2015 Paris İklim Anlaşması'nda belirlenen 1.5 derece hedefine bu kadar yaklaşmış olması çevre ve iklim bilimcileri endişelendiriyor. © 2023 The New York Times Company and Tricia Tisak

İsraili yetkililer bana ne dedi?

İki şeyden eminler: Hamas bir daha asla Gazze'yi yönetmeyecek. İsrail de Hamas sonrası Gazze'yi yönetmeyecek. Ama Netanyahu'nun planı da yarım yamalak

© THOMAS L. FRIEDMAN

THOMAS L. FRIEDMAN

İsrail-Hamas savaşını takip ederken en çok hayranlık duyduğum dünya liderlerinden biri olan Manmohan Singh'i düşünüyorum. Kasım 2008'in sonlarında, Pakistan'ın askeri istihbaratıyla bağlantılı olduğuna inanılan Leşker-i Tayyibe grubundan 10 Pakistanlı cihatçı militanın Hindistan'a sızıp Mumbai'de 61'i iki lüks otelde olmak üzere toplam 160'tan fazla insanı öldürdüğü sırada Hindistan'ın başbakanıydı. Singh'in Hindistan'ın 11 Eylül'üne askeri tepkisi ne oldu?

Hiçbir şey yapmadı.

Singh, Pakistan ulusuna veya Pakistan'daki Laşkar kamplarına asla askeri misilleme yapmadı. Olağanüstü bir geri durma, sakınma eylemiydi bu. Mantık neydi? Dönemin Hindistan Dışişleri Bakanı Shivshankar Menon yaşananları "Seçimler: Hindistan'ın Dış Politikasının İnşası" adlı kitabında şu önemli noktalara değinerek açıkladı: "Ben o dönemde cihatçı üslure veya Pakistan askeri istihbaratına karşı derhal gözle görülür bir misilleme yapılması için baskı yapıyordum çünkü açıkça suç ortağıydılar. Bunu yapmak duygusal açıdan tatmin edici olurdu. Üstelik Hindistan polisinin ve güvenlik teşkilatlarının sergilediği beceriksizliğin utancını silme konusunda da yol kat edebiliirdik. Fakat ciddi bir şekilde düşündüğümde ve geriye dönüp baktığımda, artık askeri misilleme yapmak yerine diplomasiye, örtülü yollara ve diğer araçlara odaklanma kararının o zaman ve mekan için doğru karar olduğuna inanıyorum."

ORDUYU GÜÇLENDİRİR SİYASETİ ZAVIFLATIRDI

Menon'a göre bunun başlıca nedenleri, herhangi bir askeri müdahalenin, Hint sivilere ve turistlere yönelik baskınun ne kadar çirkin ve korkunç olduğunu hızla gölgeleyecek olmasıydı: "Pakistan tarafının resmen dahil olmasıyla Pakistan'dan Hindistan'a bir terör saldırısı düzenlendiği gerçeği kaybolacaktı." Üstelik yeni bir Pakistan-Hindistan çekişmesinin sıra dışı bir tarafı da yoktu.

"Dahası" diye yazacaktı Menon: "Pakistan'a yönelik bir Hindistan saldırısı Pakistan'ı, ülke içinde itibarı giderek artan Pakistan Ordusu'nun arkasında birleştirdi. Aynı zamanda Pakistan'da yeni seçilen sivil hükümeti zayıflatırdı. Yeni hükümet Pakistan ordusuna kıyasla Hindistan'la iyi bir ilişki kurmak konusunda daha istekliydi. Pakistan ordusu ise içerideki konumunu güçlendirmek için savaş korkusu hatta savaşın kendisini istiyordu."

Menon ayrıca şöyle demişti: "Kasım 2008'de dünya ekonomisi eşi benzeri görülmemiş bir mali krize girmişken

İsrail Gazze'de büyük bir yıkıma yol açtı.

© HANIBAL HANSCHKE/ EPA, VIA SHUTTERSTOCK

savaş, hatta başarılı bir savaş bile önemli bir maliyete neden olurdu ki bu da Hindistan ekonomisinin ilerlemesini geciktirirdi."

Menon'nu vardığı sonuç şu olmuştu: "Hindistan Pakistan'a saldırı yaparak faileri adalet önüne çıkarmak, uluslararası toplumun Pakistan'a yaptırım uygulamasını sağlamak ve yine uluslararası toplumu böyle bir saldırının bir daha gerçekleşmeye olasılığını güçlendirmek adına birleştirmek için tüm yasal ve gizli yollara başvurmak konusunda özgür kaldı."

İSRAİL'İN TEPKİSİYLE HİNDİSTAN'INKİ AYNI DEĞİL

İsrail'in 1.4 milyar nüfuslu, devasa bir bölgeyi kapsayan Hindistan ile bir olmadığını anlıyorum. Mumbai'de bazıları turist olan 160'tan fazla kişinin kaybı, Hamas'ın yaklaşık 1400 İsrailiyi öldürmesi, sayısız kişiyi yaralaması ve 200'den fazla insanı kaçırması gibi her evde ve köyde hissediler bir olay olmadı. Ayrıca Pakistan'ın nükleere silah sahibi olması da misilleme üzerinde caydırıcı etkiye sahip. Yine de Hindistan'ın Mumbai terörist saldırısına verdiği tepki ile İsrail'in Hamas katliamına verdiği tepki arasındaki zıtlık üzerinde düşünmek öğretici olacaktır.

Hamas'ın İsraili çocuklara, yaş ilerlemiş yetişkinlere ve bir dans partisine yönelik saldırısının katıksız barbarlığı karşısında yaşanan ilk dehşetten sonra ne oldu? Anlatı huzla İsrail'in aralarında Hamas üyelerinin de bulunduğu Gazze sivilere yönelik karşı saldırısının vahşetine döndü. İsrail'in devasa karşı saldırısı Hamas'ın terörizmini gölgede bıraktı ve bunun yerine örgütü bazıların gözünde bir kahraman haline getirdi. Aynı zamanda İbrahimi Anlaşmalarındaki yeni Arap müttefiklerini de İsrail'den uzaklaşmaya zorladı.

Bu arada, yaklaşık 360 bin yedek askerin göreve düşünülürse, tahmin edildiği gibi İsrail'in Hamas'ı Gazze'den atması aylar sürerse İsrail ekonomisinin bunalıma girmesi neredeyse kesin. Ekonominin yılın son üç ayında yıllık bazda yüzde 10'dan fazla küçülmesi bekleniyor. Oysa İsrail daha 2022'de The Economist tarafından OECD ülkeleri arasında en iyi performans gösteren dördüncü ekonomi olarak sıralanmıştı.

"REHİNELERİMİZİ KURTARIN OPERASYONU" YAPILMALIYDI

Kişisel düzeyde, İsrail'e karşı Hamas'ın yanında yer alan öğrencilerin ve ilericilerin sanki Yahudi halkının kendi kaderini tayin etme ya da kendilerine atalarından kalan toprakların herhangi bir kısmında meşru müdafaa hakkı

İsrail, Gazze askeri operasyonunda nereye gittiğini ve uzun vadede ödeyebileceği bedeli düşünmesine de olanak tanıyacak insani ateşkes ve esir değişimi için kapıyı açık tutmalı

yokmuş gibi verdiği tepki karşısında dehşete düştüm ki bu tepkilerin bir kısmı İsrail'in misillemesinden bile önce geldi. Bu tepki aynı zamanda İsrail'in tüm kusurlarına rağmen bugün mezun olan doktorların neredeyse yarısının Arap veya Dürzi olduğu çok kültürlü bir toplum olduğunu da hesaba katmıyor. Veya Hamas'ın muhaliflere veya LGBTQ bireylere tolerans göstermeyen, militan, kendini Yahudi devletini yer yüzünden silmeye adanmış İslamcı bir örgüt olduğu gerçeğini.

Dolayısıyla İsrail hükümetinin Holokost'tan bu yana Yahudilere yönelik en kötü katliamın ardından karşı karşıya kaldığı korkunç seçimleri anlıyorum. Ancak tam da Singh'in Mumbai terör saldırısına verdiği benzersiz tepkiyi yakından takip ettiğim için, İsrail'in çok daha hedefe yönelik, tamamen tasarlanmış bir tepki vermesini hemen savundum. Bu harekate "Rehinelerimizi Kurtarın Operasyonu" adı verilmeli ve çocukları, büyükanne ve büyükbabaları kaçırılanları yakalayıp öldürmeye odaklanılmıyordu. Bunu her ebeveyn anlayacaktır.

AMERİKA'NIN BİR GECEDE MEKSİKA'YI İŞGAL ETMESİ GİBİ

Ancak Binyamin Netanyahu hükümeti bunu yerine hemen Savunma Bakanı Yoav Gallant'ın ifadesiyle Hamas'ı "yeryüzünden silip süpürme" planına girişti. İsrail Gazze'nin askeri kontrolünü ele geçirmeye kendini adayıp daha ilk üç haftada İsrail'in maruz kaldığından çok daha fazla yıkıma yol açtı ve üç kattan fazla sivil kaybına neden oldu. Nüfus bazında nispi bir operasyon kabaca Amerika Birleşik Devletleri'nin bir gecede Meksika'nın yarısını işgal etmeye karar vermesine yakındır. Netanyahu'ya göre İsrail'in planı "Hamas'ın askeri ve idari yeteneklerini yok etmek ve rehinelere eve getirmek amacıyla uzun ve zorlu bir savaş" olacak.

MALİYETİ KİM KARŞILAR?

Söylediğim gibi, İsrail Hindistan değil. Darbe alıncı diğer yanağı dönmesi beklenemez, en azından o coğrafyada olmaz. Peki Netanyahu'nun planı ne-

dir? Konuştuğum İsraili yetkililer bana iki şeyi kesin olarak bildiklerini söylüyorlar: Hamas bir daha asla Gazze'yi yönetmeyecek. Hamas sonrası Gazze'yi de İsrail yönetmeyecek. Bugün Batı Şeria'nın bazı kısımlarında görülene benzer bir düzenleme yapacaklarını, günlük yaşamı Gazze'deki Filistinlilerin yöneteceğini ve İsrail ordusunun ve Şin Bet güvenlik ekiplerinin perde arkasını güçlendireceklerini öne sürüyorlar. Yarım yamalak bir plan bu. İsrail adına Gazze'yi yönetmek üzere görevlendirilecek bu Filistinliler kimler? Gazze'de İsrail için çalışan bir Filistinli, göğsüne "Hain" yazılı, "Yeraltı Hamas'ı" imzası taşıyan bir notla bir ara sokakta öldürülmüş halde bulunduğu da ne olacak?

Üstelik İsrail'in Gazze'deki 2.2 milyon insanı kontrol etmesinin, bu insanlara verilecek sağlık hizmetleri ve eğitimin masraflarını kim karşılayacak? Avrupa Birliği'nin, Körfez Arap devletlerinin veya ABD Temsilciler Meclisi'ndeki Demokrat Partili ilericiler grubun İsrail'in Gazze'deki gözetimini süresiz olarak finanse edeceğini, bunların da Netanyahu ve ona bağlı aşırılık yanlısı Yahudi grubu oradaki Filistinlilere eşit haklar tanımadan Batı Şeria'ya ilhak ederken gerçekleşeceğini düşünüyorsanız, lütfen el kaldırmayın. Gazze'yi işgal etmenin maliyeti, İsrail ordusunu ve ekonomisini gelecek yıllarda aşırı zorlayabilir.

NETANYAHU ÇALIŞMA ARKADAŞLARINI SATTI

Hepsinden öte, Netanyahu'ya pek güven duyulmazken İsrail böylesine karmaşık bir operasyonu nasıl yönetecek? Netanyahu Hamas'ın sürpriz saldırısını görememenin sorumlusu olarak İsrail askeri istihbarat başkanlarını ve Şin Bet'i işaret etti ve kendisini herhangi bir suçlamadan muaf tuttu. Bir gün sonra öfkeli İsrail halkı, başbakanı savaş zamanında çalışma arkadaşlarına yönelik suçlamalarını geri çekmeye zorladı. Ama Netanyahu istediği hasarı vermişti bir kere.

Netanyahu'nun karşısında kendisini destekleyen bir rakip takım yok. Bunun yerine başbakanlarının yanlış giden her şeyle ilgili olarak kendilerini suçlayacak, doğru giden her şeyin tüm övgüsünü ise kendisi alacak kadar düşük karakterli bir kişi olduğunu bilmelerine rağmen, uzun vadeli zor seçimler yapmaları beklenen insanlardan oluşan bir rakip takım var.

Özete sevgili okur, İsrail'in neden Hamas'ı yok etmesi gerektiğine ve böylece komşularını da böyle bir şeyi akıllarından bile geçirmekten caydırmaya inandığını anlıyorum. Ancak Washington'un görüşü, İsrail liderliği-

nin kazanmak için geçerli bir planının veya bu krizin stresi ve karmaşıklığıyla baş edebilecek bir liderin olmadığı yönünde. İsrail'in şunu bilmesi gerek ki müttefiki Amerika'nın Gazze'de ucu açık bir askeri operasyonda kitlesel sivil kayıplarına karşı toleransı sınırsız değil. Aslında bu toleransın sınırına yaklaşıyor dahi olabiliriz.

İsrail, aynı zamanda kendisinin durup aceleyle yürüttüğü Gazze askeri operasyonunda tam olarak nereye gittiğini ve uzun vadede ödeyebileceği bedeli düşünmesine de olanak tanıyacak insani ateşkes ve esir değişimi için kapıyı açık tutmalı.

Bu yüzden Hindistan örneğini gündeme getiriyorum. Çünkü sınırlı ve ulaşılabilir hedeflere yönelik güç kullanımı, İsrail'in uzun vadeli güvenliğine ve refahına, Hamas'ı yok etmeye yönelik açık uçlu bir savaştan daha fazla hizmet edebilir. Umarım İsrail her iki yaklaşımın da maliyet ve faydalarını dayanıklılık testinden geçiriyordur.

Savaşa verilecek ara aynı zamanda Gazze halkının, Hamas'ın İsrail'e saldırısının ve İsrail'in tamamen öngörülebilir tepkisinin kendi hayatlarına, ailelerine, evlerine ve işyerlerine neler yaptığını değerlendirmesine de olanak tanıyabilir. Hamas, sadece birkaç hafta önce binlercesi her gün çalışmak için İsrail'e seyahat eden ya da Gazze-İsrail sınırından tarım ürünleri ve diğer malları ihraç eden Gazze halkı için bu savaşla tam olarak ne başaracağını düşünüyordu? Hamas'a çok fazla anlayış gösterildi ama örgüte yeterince zor soru sormadı.

Hamas liderlerinin hastanelerin altındaki tünellerden çıkıp halklarının ve dünya medyasının gözlerinin içine bakıp İsraili çocukları ve büyükanneleri sakatlayıp kaçırmanın ve bu korkunç olayı tetiklemenin neden bu kadar harika bir fikir olduğunu düşündüklerini herkese anlattığını görmek istiyorum. Hem Gazze'deki komşularının çocuklarına ve büyükannelerine hem de kendi çocuklarına darbe vurdular.

1900'lerin başından bu yana İsrail-Filistin çatışmasını tek bir cümleyle indirgeyebileceğinize her zaman inandım: Çatışma, ara, çatışma, ara, çatışma, ara, çatışma, ara, çatışma ve ara. Taraflar arasındaki en önemli fark bu aralarda yaptıkları. İsrail, kusurlu olsa bile etkileyici bir toplum ve ekonomi inşa etti ve Hamas neredeyse tüm kaynaklarıyla tüneller inşa etti. İsrail, lütfen o tünellerde kaybolma. •

Bu yazı 29 Ekim 2023'te The New York Times'ta yayımlanmıştır.

©2023 The New York Times Company

© EARL WILSON/
THE NEW YORK TIMES

NICHOLAS KRISTOF

Umudumu kaybettiğim o an

The New York Times yazarı Kristof savaşın ortasında Batı Şeria'ya gidip bundan 41 yıl önce bir otobüste tanıştığı iki genci ziyaret etti. Bir zamanlar özgürce konuşan, iyi bir gelecek hayalleri kuran Salih ve Mahmud'un bugünkü durumu, umutların nasıl azaldığını gösteriyor

1982'de Orta Doğu'da sırt çantalı bir hukuk öğrencisiyken, Batı Şeria'da bir otobüste iki Filistinli üniversite öğrencisiyle tanışmıştım. Beni evlerine davet ettiler. Otobüsten inip kalabalık Deişeh Mülteci Kampı'nın karışık sokaklarında onlarla bir gün geçirdim.

Bana Beytüllahim Üniversitesi'nde yürüttükleri Arapça çalışmalarından bahsettiler, ben de o zamanlar Kahire'de Arapça öğrenme planları yapıyordum. Genççektik, hayallerimiz vardı. İsimlerini not almıştım ama bir daha hiç iletişime geçmemiştik. 41 yıl sonra eski adres defterimi karıştırıp buldum. Hala hayattalar mıydı. Yurt dışına mı gitmişlerdi? Bu korkunç zamanda İsrail, Hamas ve Amerika hakkında ne düşünüyorlardı?

EVLERİNE GİDEMEDİM

Deişeh kampına telefon açan yerel bir muhabirin yardımıyla yerlerini tespit edebildim: Şu anda 63 yaşında olan, saçları ağarmış Salih Molhem ve 60 yaşında olan Mahmud Karakei. İkisi de hâlâ aynı mülteci kampında ydı. Beni hatırlayıp tekrar davet ettiler.

Ama bu buluşma benim için aynı zamanda Filistinlilerin hayal kırıklıklarına bir pencere açtı: Dünya 40 yılda çok değişti. Ben dünyayı dolaşıp tatmin edici bir kariyer yaparken onlar bir mülteci kampına sıkışıp kalmış durumda. İsraili yerleşimcilerden ve askerlerden korkuyorlar. Tanıştığımız 1982'ye kıyasla özgürlükleri çok daha kısıtlı. O zamanlar İsrail'i kolaylıkla

dolaşıp orada iş bulabiliyorlardı.

Artık Batı Şeria içinde bile seyahati zorlaştıran kontrol ve geçiş noktalarından dolayı boğucu bir sistem altında yaşıyorlar ve 7 Ekim'deki Hamas terör saldırısı her şeyi daha da kötüleştirdi. İsrail yetkililerinin yolları kapatması nedeniyle evlerine bile ulaşamadım. Sonunda Beytüllahim'daki bir restoranda buluştuk. Oraya ulaşabilmek için de İsrail plakalı arabamı kapalı bir yolda bırakmak ve İsrail'in inşa ettiği bir engeli aşmak zorunda kaldım.

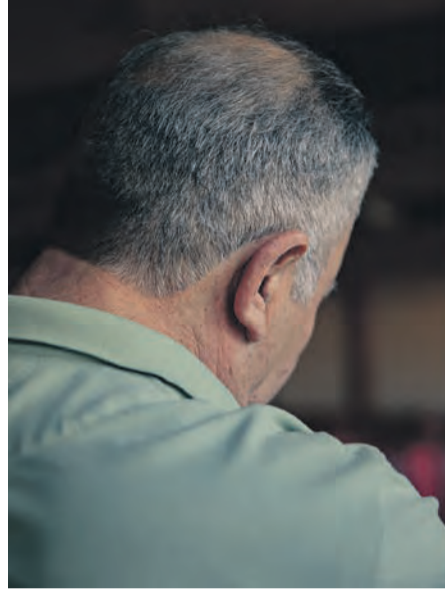
Buluştuğumuzda Mahmud bana "Artık hiçbir yere gidemiyorum" dedi. Batı Şeria'da, El Halil'de bir doktora gitmek istemiş ama yoldaki blokaj nedeniyle artık gidemez.

İlk tanıştığımızda Salih ve Mahmud'un seyahat ve kariyer konusunda büyük hedefleri vardı, iyimserlerdi. Bugünse öfkeli ve İsrail'i en kötü yüzüyle değerlendiriyorlar. Salih, İsrail'in "Tek iyi Filistinli ölü Filistinlidir" diye düşündüğünü söylüyor.

Salih doktora yapmak istiyordu. Mahmud da Mısır'da Arapça üzerine yüksek lisans derecesi almayı umuyordu ancak İsrail'in uyguladığı baskının bunu imkansız hale getirdiğini ve trenin kaçtığını söylüyorlar.

Her ikisi de Batı Şeria'da ortaokul öğretmeni olmuş. Fakat yine ikisi de yıllar önce İsrail yetkililer tarafından kovulmuş. Bugün ikisi de emekli.

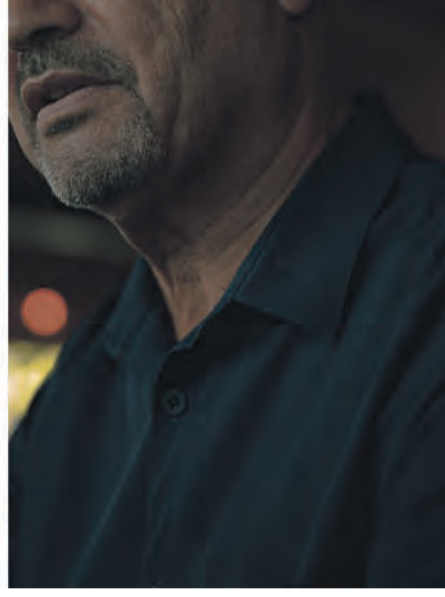
Haberlerde Gazze ön planda ancak Batı Şeria'da da 7 Ekim Hamas saldırısından bu yana Birleşmiş

Salih ve Mahmud yüzlerinin fotoğrafının çekilmesini istemedi.

Milletler'e göre en az 132 Filistinli öldürüldü. Aralarında 41 çocuk var. Bir İsrail askeri de Filistinliler tarafından öldürüldü. Bu dönemde 900'den fazla Filistinli evinden zorla çıkarıldı.

İsrail'den insan hakları aktivisti Haham Arik Ascherman "Yerleşimciler, çobanları şiddet kullanarak yerinden etmek için bu savaşı kullanıyor" diyor. Geçmişte yerleşimcilerle konuştuğumda, yaptıklarının kendilerini Filistinlilerden korumaktan ibaret olduğunu ve nihayetinde Tanrı'nın onlara bütün bu bölgeyi verdiğini iddia etmişlerdi. İsrail'in Birleşmiş Milletler büyükelçisi 2019'da elçi arkadaşlarına, elinde bir İncil tutarak, İsrail'in yanı sıra Batı Şeria'dan da söz ederek "Bu bizim topraklarımızın tapusu" demişti.

© WILLIAM KEO FOR THE NEW YORK TIMES

Buluştuğumuzda Salih ve Mahmud gergindi. Oysa onlarla ilk tanıştığımızda ne kadar özgürce konuşuyorlardı. Bu arada yüzlerinin fotoğrafının çekilmesini de istemediler.

MESELENİN KALBI

Batı Şeria'da görülen Hamas baskılarındaki artışın nedeninin İsrail baskısı olup olmadığını sordum. Bu konuda hiç konuşmak istemediler.

Konu politikaya gelince birbirimizi kızdırdık. Gazze'deki El Ahli Arap Hastanesi'ndeki patlamanın İsrail'in kasıtlı bir saldırısı olduğundan eminler. Bense kendi bilgilerime dayanarak, ABD istihbaratının hava saldırısının İsrail tarafından gerçekleştirilmediği yönündeki değerlendirmesine inanma eğilimindeyim.

7 Ekim'deki Hamas saldırısına geldiğimizde konuşmamız daha da gerginleşti. Ama Mahmud karşılıklı hayal kırıklığımızı dağıttı: "Kimseden nefret etmiyoruz. Yahudiler, Hıristiyanlar, Budistler... Biz kimseden nefret etmiyoruz, sadece hayatlarımızı yaşama özgürlüğünün peşindeyiz."

Salih de "Biz sorun yaratan taraf değiliz. Dünyadaki herkes gibi özgür yaşamak istiyoruz" dedi.

Gazze'deki cinayetler nedeniyle Batı Şeria'da bir öfke patlaması yaşanma riski olup olmadığını sordum. Soru onları endişelendirdi ancak Salih "İnsanlar boğuluyor ve bu yüzden duygularını ifade etmek için sokağa çıkıyorlar" dedi. Önündeki meşrubatı işaret edip "Bu böyledir. Sallarsan patlar" diye tamamladı.

Ögle yemeğinin ardından vedalaştık. 41 yıl sonra buluşuruz diye şaka yaptım. Karamsar bir tavırla, birkaç saat daha hayatta kalacaklarından emin olmadıklarını söylediler. Ağır bir sessizlik oldu. Oradan ayrılınca gelecek vaat eden, sıcak kalpli, umutlu ve cıvılcı olan, İsraililerle Filistinlilerin düzenli etkileşimde bulunduğu bir dünyada yaşayan o iki genç adamı hatırladım. Böyle bir değişimi görmek çok üzücü oldu. Salih ve Mahmud baba ve dede oldukları çağda geleceklelerini, canlılıklarını ve umutlarını kaybetmişti. Bence Filistin sorununun kalbinde bu yatıyor. •

Bu makale The New York Times'ta 4 Kasım 2023'te yayımlanmıştır. ©2023 The New York Times Company

AD

Ve 2023 böyle geçti

Felaketlerle, siyasi çalkantılarla ve uzun yıllardır görülmedik savaşlarla geçen bir yılı geride bırakıyoruz. The New York Times'ın yılın olayları seçkinde iki madde de Türkiye'den

5

OCAK

Papa'nın cenaze töreni

Modern dönemde görevinden istifa eden ilk papa olan Papa XVI. Benedictus, 5 Ocak günü Vatikan'da toprağa verildi. Törenden önce cenaze üç gün boyunca Aziz Petrus Bazilikası'ndaki katafalka kondu ve binlerce kişi tarafından ziyaret edildi. Eski bir papanın cenaze törenini yöneten ilk papa olan Papa Franciscus anma konuşmasında Benedictus'u Hz. İsa'nın sadık bir dostu olarak tanımladı. Almanya Bavyera'da Joseph Ratzinger adıyla dünyaya gelen Papa XVI. Benedictus kilisenin geleneklerini savunan azimli bir akademisyen ve teologdu. İleride papalığı bırakmasıyla hatırlanacak olan Benedictus'un mirası, Papa Franciscus'un özgürlükçü eğilimlerine karşı çıkan muhafazakarların fiili lideri haline gelmesiyle karmaşık bir niteliğe büründü.

2

ŞUBAT

ABD başkanı Ukrayna'da

ABD Başkanı Joe Biden 20 Şubat'ta Ukrayna'nın başkenti Kiev'e sürpriz ve oldukça anlamlı bir ziyaret gerçekleştirdi. Biden Ukrayna'nın 2021 başında başlayan topyekun Rus işgalini püskürtme çabalarına ABD'nin sarsılmaz desteğini göstermek için Devlet Başkanı Volodimir Zelenski ile bir araya geldi. Biden gizli tutulan seyahat için ABD'den Polonya'ya uçtuktan sonra gece on saatlik tren yolculuğuyla Ukrayna'ya ulaştı. ABD başkanı ziyaret sırasında 500 milyon dolar askeri yardım sözü verdi. İki lider ayrıca Aziz Mihail Katedrali'ni ve Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakından bu yana ölen 4 bin 500 askerin anısına inşa edilen Anma Duvarı'nı ziyaret etti.

Antakya, 19 Şubat
© SAMEER AL-DOUMY/AGENCE FRANCE-PRESSE VIA GETTY IMAGES

6

ŞUBAT

Türkiye'yi deprem vurdu

6 Şubat günü sabaha karşı yaşanan 7.8 büyüklüğündeki deprem ve öğle saatlerinde 7.5 büyüklüğündeki ikinci sarsıntı Türkiye'nin güneyi ile Suriye'nin kuzeyindeki şehirleri yıktı. En az 50 bin kişi ha-

3

MART

Fransa'da emeklilik protestoları

Mart sonunda çok sayıda gösterici ülke çapındaki protestolar kapsamında Paris'te sokaklara döküldü. Zaman zaman şiddet olaylarına da sahne olan gösterilerin hedefi Fransa hükümetinin emeklilikte reform planlarıydı. Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un emeklilik yaşını kademeli olarak 62'den 64'e çıkarmasının yanı sıra çalışanların tam emeklilik aylığı için doldurması gereken yıl sayısını da artırmıştı. Macron'un iddiasına göre ülkedeki emeklilik sisteminin ayakta kalabilmesi için değişim kaçınılmazdı. Sendikacılar ise Macron'un değişim tasarımlarını yasama meclisi onayına sunmadan özel bir hükümle geçirmesine öfkeliydi. Cumhurbaşkanı büyük tepki çeken tasarını nisan ayında yasalaştırdı.

AD

4

NİSAN

Finlandiya
NATO üyesi

Finlandiya ittifakın 74. yıldönümü olan 4 Nisan günü NATO'ya kabul edildi. Küresel siyaset Finlandiya'nın NATO'nun resmen 31. üyesi olma kararını hızlandırmıştı. Finlandiya'nın katılımı ile hem Batı'nın Rusya'ya karşı dayanışması güçlendi hem de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in NATO genişlemesi aleyhine kurduğu planlara güçlü bir cevap verilmiş oldu. Böylelikle Rusya sınırını boyunca ittifakın savunma kabiliyetlerine stratejik bir katman daha eklenecek.

5

MAYIS

21. yüzyılın
ilk taç töreni

III. Charles ve eşi Camilla 6 Mayıs'ta Westminster Abbey'deki törenle taç giydi. Seremonide Orta Çağ'dan bu yana uzanan geleneğin derin izleri olsa da organizatörler farklı inançlardan dini liderler, İngiltere Kilisesi'nden kadın piskoposlar ve farklı dillerde ilahiler gibi bazı yenilikler de yaptı. Tören II. Elizabeth'in 1953'teki taç giyme merasiminden beri türünün ilk örneği idi.

28
MAYISErdoğan
yeniden
seçildi

28 Mayıs'ta Recep Tayyip Erdoğan sürpriz şekilde güçlenmiş görünen muhalefeti mağlup ederek Türkiye Cumhuriyeti tarihinde üç dönem üst üste cumhurbaşkanlığı yapacak ilk isim oldu. Yüksek enflasyon ve hükümetin şubat ayında Türkiye ve Suriye'de 50 binden fazla kişinin ölümüne yol açan depremlere vaktinde müdahale edememesi, tahminin aksi-

ne seçimi etkilemedi. Batılı liderler Erdoğan'ın Batı karşıtı söylemi ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le yakın ilişkisi karşısında hala tetikteler. Ancak Erdoğan NATO'nun en büyük ikinci ordusuna sahip ülkesiyle ittifak içindeki güçlü varlığını sürdürüyor.

6

HAZİRAN

Rusya'da 24
saatlik isyan

24 Haziran'da Rusya'da Wagner Grubu adlı özel askeri şirketin başkanı Yevgeni V. Prigojin liderliğinde

Kral III. Charles ve Kraliçe Camilla Buckingham Sarayı'nın balkonundan halkı selamlıyor.
ANDREW TESTA
FOR THE NEW YORK TIMES

beklenmedik bir isyan patlak verdi. Wagner Grubu Rostov'daki bölge karargahının kontrolünü ele geçirirken Prigojin'in iddiasına göre Wagner askerleri Moskova'nın 200 kilometre yakınına ulaştı. Kısa süreli isyan Rusları ve dünyayı gafil avlarken bazı uzmanlar Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'ya karşı giriştiği maliyetli savaş sebebiyle iktidarın kontrolünü kaybetmeye başladığını iddia etti. Belarus Devlet Başkanı Aleksandr G. Lukaşenko'ya bağlı başkanlık ofisinin Prigojin'le anlaşıldığını duyurması üzerine kalkışma başladığı hızla bitti. Prigojin askerlerine talim kamplarına dönüş emri verdi.

7

TEMMUZ

İsrail'de halk
sokağa çıktı

İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun yargıda reform planı ülkede protesto dalgasına yol açtı. Daha milli ve dindar bir İsrail hayali kuran Netanyahu destekçileri ile daha seküler ve çoğulcu bir yönetim isteyen muhalifler arasındaki ayrım derinleşti. Netanyahu'nun aşırı sağcı iktidar koalisyonu tarafından geliştirilen planın amacı Yüksek Mahkeme'nin yetkisini sınırlamak. Muhafızlar Netanyahu'nun istediğini alması halinde hükümetin başbakan aleyhindeki yolsuzluk suçlamalarını daha kolay sonlandırabileceğine işaret ediyor. Netanyahu ise bu iddiaları yalanlıyor.

Miami'de
Messi rüzgarı

Lionel Messi'nin temmuz ayında Inter Miami'yle sözleşme imzalaması üzerine Miami Arjantinli futbolcuyu bağrına bastı. Kentin her yanı renkli duvar resimleriyle donatılırken restoranlar oyuncunun favori yemeği Milanesa'yı menülerine ekledi. Kulüp kariyerini Barcelona ve Paris'te geçiren Messi geçen yıl Arjantin'i 36 yıl sonra Dünya Kupası zaferine taşımıştı. Messi'nin ligin son sırasındaki Inter Miami'nin sözleşme teklifini kabul etmesi dünyayı şaşkırtırken kentte büyük coşku ve gururla karşılandı.

AD

8

AGUSTOS

Rus darbe girişimi lideri uçak kazasında öldü

Rusya'daki başarısız darbe girişiminin mimarı Yevgeni Prigojin özel jetinin düşmesi sonucu öldü ve 29 Ağustos'ta toprağa verildi. Paralı asker şirketinin başında bulunan Prigojin'e ait uçakta bulunan 10 kişinin hepsi hayatını kaybetti. Prigojin haziran ayında paralı askerlerine Moskova'ya ilerleme emri vererek kısa süreli isyanın önderliğini üstlenmiş, girişim Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Rusya'daki hakimiyetinin azaldığı yönünde şüphe uyandırmıştı. Belarus Devlet Başkanı Aleksandr G. Lukaşenko'nun aracı olduğu anlaşmayla Prigojin kısa sürede geri çekilmişti. Putin ile samimiyetinden dolayı "Putin'in açısı" olarak bilinen Prigojin sonraki aylarda Rus ordusundaki üst düzey komutanları sert şekilde eleştirse de yorumlarında doğrudan devlet başkanının ismini vermekten hep kaçındı. Ani ve gizemli ölümü sonrası kârlı Wagner Grubu içinde de iktidar savaşı başladı.

Dünya Kupası'na "öpücük" gölgesi

20 Ağustos'ta İspanya Kadın Milli Futbol Takımı Avustralya'nın Sidney kentinde tarihinin ilk Dünya Kupası şampiyonluğunu kazanırken kutlamalara tartışmalar gölge düşürdü. İspanya Futbol Federasyonu Başkanı Luis Rubiales'in madalya töreninde İspanyol forvet Jennifer Hermoso'yu teklifsiz biçimde öpmesine öfkelenen futbolseverler başkana istifa çağrısında bulundu. Rubiales'i eleştirenlere göre olay İspanyol futbolcuların sürekli maruz kaldığı cinsiyetçiliği bir kez daha gözler önüne serdi. Rubiales ise oyuncuyu zorla öpmediğini ve eylemin karşılıklı olduğu iddiasında inat ederek istifayı reddetti. Ancak FIFA ekim ayında aldığı kararla Rubiales'i üç yıl boyunca futbola ilgili tüm faaliyetlerden men etti.

9

EYLÜL

Sih lider Kanada'da öldürüldü, hükümet Hindistan'ı suçladı

Kanada vatandaşı olan Sih lider Hardeep Singh Nijjar'ın haziran ayında Britanya Kolumbiyası'ndaki Sih tapınağının önünde öldürülmesi Kanada ile Hindistan arasında gerilime yol açtı. Özellikle temmuz ayında Kanada Başbakanı Justin Trudeau'nun Hindistan'ı suikastle ilişkilendirilmesi sonrası ilişkiler gerildi. Kanada'nın Hindistan güvenlik servisi başkanını sınır dışı etmesine Hindistan Kanadalı

Gazze kentinde, BM'ye ait bir okuldaki çocuklar hava saldırısı sırasında gökyüzüne bakıyor.

📍 SAMAR ABU ELOUF/
THE NEW YORK TIMES

diplomat ve personeli sınır dışı edip Kanadalıların vize başvurularını askıya alarak karşılık verdi. ABD'li yetkililerin Ottawa'ya Nijjar'ın ölümüne dair istihbarat sağladığının ortaya çıkması ortalığı daha da karıştırdı. ABD yararlı olacağını düşündüğü bilgileri Kanada gibi müttefikleriyle düzenli olarak paylaşıyor. Ancak Başkan Joe Biden Asya'da Çin'in etkisinin giderek arttığı bir dönemde kilit müttefik olarak gördüğü Hindistan'la ilişkileri bozmamak için özen gösteriyor.

Meksika'da kürtaj yasağı kalktı

Eylül ayında Meksika Yüksek Mahkemesi federal hükümetin kürtaj suç saymasını anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. Böylelikle koyu Katolik ülkede kürtaj hukuken erişilebilir oldu. Mahkeme aslında 2021'de de kürtajı suç saymanın anayasaya aykırı olduğuna hükmetmiş. Ancak karar sadece Coahuila eyaletinde yürürlüğe girmişti. Coahuila'nın sınır komşusu Teksas ise 2022'de ABD Yüksek Mahkemesi'nin Roe-Wade kararını iptal etmesiyle kürtaja sınırlı erişim getirmişti. Meksika'daki karar yerel yasalar için geçerli olmadığından ülkedeki 30 eyaletin 20'sinde kürtaj hala yasadı.

10

EKİM

Hamas İsrail'i vurdu, İsrail işgali başladı

7 Ekim sabahının erken saatlerinde Hamas militanlarının düzenlediği beklenmedik terör saldırısı İsrail'in güneyinde yaklaşık bin 200 kişinin ölümüyle sonuçlandı. Saldırının hedefinde evlerinde, müzik festivalinde ve otobüs duraklarında bulunan, gündelik yaşamına devam eden İsraililer vardı. Teröristler ayrıca aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu yaklaşık 240 kişiyi kaçırdı. Öfkeli İsrail hükümeti saldırıya hava taarruzu ve Gazze kuşatmasıyla karşılık verdi. Kargaşanın Orta Doğu'nun başka

bölgelerine sızma riski var. 7 Ekim saldırılarından bu yana İsrail ordusu İran'ın desteklediği Lübnanlı Hizbullah örgütüyle hemen her gün çatışma halinde. Birleşmiş Milletler'e göre Gazze'de 1 milyonu aşkın Filistinli yerinden oldu. BM Gazze'ye daha fazla yardım ulaşması için insani ateşkes çağrısında bulundu. 2007'de Hamas Gazze'nin kontrolünü zorla ele geçirip yerel halkın ayrılmasını ve ithalatları önlediğinden beri bölge İsrail ve Mısır'ın ablukası altında.

Almanya'da sol siyaset hareketlendi

Önde gelen Alman siyasetçi Sahra Wagenknecht'in kurduğu yeni parti Sol Parti'ye ciddi darbe vurarak Alman parlamentosundaki 38 milletvekilinden 10'unu kaybetmesine yol açtı. Kurucusunun adını taşıyan Sahra Wagenknecht Koalisyonu ücret zammı, sosyal yardımların artırılması gibi popüler sol hedefleri desteklerken aşırı sağ ile de ideolojik benzerlikleri var. Örneğin hükümetin iklim değişikliği politikalarını sorguluyor, sığınmacıların sınırlandırmasını istiyor ve geçmişte Almanya'nın bir numaralı gaz tedarikçisi olan Rusya'ya yönelik mevcut yaptırımlara karşı çıkıyor. 54 yaşındaki Wagenknecht Doğu Almanya'da büyümüş ve siyasi kariyerine o dönem

Hindistan'daki bir Kuki yerleşiminde yanan binalardan geriye kalanlar.

📍 SAUMYA KHANDELWAL/
THE NEW YORK TIMES

11

KASIM New York Maratonu'nda rekorlar

5 Kasım günü 50 bini aşkın maratoncu çok sayıda New Yorklunun ve ziyaretçinin huzurunda beş semti dolaşarak şehir turunu tamamladı. Yarışın organizatörü New York Road Runners'a göre yarış 2023'teki en büyük maraton organizasyonu oldu. Erkeklerde Etiyopyalı Tamirat Tola 42 bin 195 metrelik yarış 2:04:58'de tamamlayarak eski rekoru sekiz saniye geliştirirken kadınlarda Kenyalı Hellen Obiri 2:27:23'lik derecesiyle ilk sırayı aldı. İsviçreli Catherine Debrunner kadınlar tekerlekli sandalyede 1:39:32'lik derecesiyle rekoru üç dakikadan fazla geliştirdi. Aynı ülkeden Marcel Hug ise erkekler tekerlekli

Miami'deki Fiorito adlı restoranın önündeki Messi duvar resmi.

📍 SAUL MARTINEZ/
THE NEW YORK TIMES

sandalye yarışını 1:25:29'da tamamlayıp New York Maratonu'nu altıncı kez kazandı ve rekor şampiyonluk sayısına ulaştı. Hug kendi rekorunu kırmaya ise üç saniye yaklaşmıştı. Parkurun çevresi seyircilerin atletleri coşturmak için kullandığı pankartlar, davullar, lise grupları, balonlar ve karaoke makineleriyle doluydu.

Trump'ın dolandırıcılık davası

Kasım ayı başında Eski Başkan Donald Trump'ın sivil dolandırıcılık davası Manhattan'da başladı. New York Başsavcısı Letitia James Trump'a ve aralarında eski başkanın oğullarının da yer aldığı kişilere bankalarla kredi ve sigorta anlaşmalarında avantaj sağlamak adına Trump'ın şirketine ait varlıkların değerini şişirme suçlamasıyla dava açmıştı. Trump'ın oğulları babalarının 2017'de başkanlığa gelmesiyle şirketin yönetimine geçmişti. Başsavcı James 250 milyon dolar civarı tazminatın yanı sıra Trump ve oğullarına New York'ta süresiz ticari faaliyet yasağı getirilmesini istiyor. Trump son derece adaletsiz bir duruşma diyerek bütün suçlamaları reddetti. Duruşmanın dikkat çeken noktaları arasında Trump'ın kızı Ivanka Trump, oğulları Donald Trump Jr. ve Eric Trump ile eski avukatı Michael Cohen'in ifadesi vardı. Arthur F. Engoron'un yayınladığı ve Trump'ın iki kez çığneyerek 15 bin dolar para cezasına çarptırıldığı, dava hakkında medya önünde konuşmama emri ise temyiz mahkemesi tarafından donduruldu.

12

ARALIK

Göçmenlerin kış korkusu

Soğuk havanın ABD'nin kuzey doğusuna ulaşmasıyla New York kent yetkilileri şu anda sığınma merkezlerinde yaşayan 66 bin göçmeni barındırma sorunuyla karşı karşıya. Aileler için 60, bekar yetişkinler için 30 günlük limitin sonuna yaklaşıldığından göçmenler barınaklardan ayrılmak ve yeniden konut başvurusunda bulunmak zorunda kalacak. Yeniden yatak bulmak için uzun sıralar bekleyenlerden bazıları soğuga rağmen dışarıda kalmayı seçti. 2022 yılının başından beri kente 140 bin sığınmacı geldi. New York sınırlı kaynaklarla bu insani krize çözüm bulmakta zorlanıyor.

Hindistan'da sahipsiz cesetler

Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Manipur eyaletinde patlak veren etnik çalışmalardan altı ay sonra, kimliği tespit edilememiş onlarca cenaze hala hastane morglarında bekliyor. Çoğunluk Meitei ile azınlık Kuki grupları arasındaki çatışmada yüzlerce kişi ölmüş, binlerce insan yerinden olmuştu. Taraflar özel kabile statüsünün kime verileceği konusunda ihtilaf yüzünden birbirine girmişti. Özel statüyü alan gruba toprak sahipliği ve memurluklar veriliyor. Şiddet büyük oranda bitmiş olsa da özellikle Kukilerden olan sahipsiz ölümlerin ailelerine dair güvenlik endişeleri ve Kuku liderlerinin toplu defin ve hatıra anıtı taleplerine dair anlaşmazlık sürüyor. •

© 2023 The New York Times Company

Çöpten sanat çıkar mı?

IVO HOEKSTRA

VIK MUNIZ

Bir sanatçı olarak 2008 yılında mesleğim beni Rio de Janeiro yakınlarındaki Jardim Gramacho adlı dev atık sahasına götürdü. Alanında dünyada en büyüklerinden olan bu tesis, 30 yıldan uzun süre faaliyet gösterdikten sonra maksimum kapasitesine ulaşmıştı ve sonsuza dek kapanmak üzereydi. Gramacho gibi çöplükler, vaktinde kullanışlı ve anlamlı olan eşyaların nasıl olup da her şeyin ilkel bir yağın içinde karışıp gittiği bir tür fizikî arafa dönüştüğünü gözlemlemek için çok uygun.

Gramacho'da hiçbir şey tam değil. Sadece bazı eşya ve kimlik kalıntılarına inatla tutunan parçalar var. Bu çöküşün ortasında bir entropi duygusu da beliriyor. Hurda yağının içinde, aşırı ticarileşmiş dünyamızdan iskartaya çıkarılmış tasarımlar ile bir zamanların popüler markaları bir arada. Bugün yaşadığımız ve ancak arzunun atomizasyonu ile finanse edilebilecek ekonomik büyümenin nihai sonucu bu.

ŞU ÇÖPLÜĞÜ ORTASINDAN YARSAK

Bu 45 metre yüksekliğindeki çöp dağını bir pastayı keser gibi kesiverecek olsak içinde eksiksiz bir maddi arzular arkeolojisiyle karşılaştık. Eski kasetler, kırık BMX kadroları, video kasetler, sızdıran su yatakları ve oyun konsolları gibi bir zamanlar insanlara geçici bir tamlık hissi yaşatma sorumluluğu üstlenmiş birçok şey görürdük. Gramacho gibi bir yerde atık ile arzuyu ilişkilendirmek imkansız.

Burada böyle yıkılmış hayallerin içinde yaşayan, çöpleri karıştırıp ayıklayan ve maddi değeri olan eşyaları kurtarmaya çalışan, molozları ayırıp geri dönüştürmeye uğraşan, sırf başka bir arzu nesnesine dönüşmesi için onu geçmişteki en basit haline döndüren insanlarla tanıştım. Bu insanlarla çalıştıkça sanat eserinin evrensel nesnelere sistemindeki önemine dair yeni bir farkındalık kazandım. Tıpkı Yunan mitolojisindeki, aynı kayayı sonsuza dek aynı

Rio de Janeiro ve New York City'de yaşayan çağdaş sanatçı Vik Muniz ilhamını bazen işlevini tamamlamış dev bir çöplükten bazen de yanan bir müzeden alıyor. Sanatla nesnelere anlamının ve değerlerinin tersyüz olduğuna inanıyor

tepeye çıkarmaya mahkum edilen Kral Sisifos gibi sonsuz bir döngünün içinde olmak, sanatçıda fikirleri nesnelere dönüştürmeyi bırakma isteği uyandırabiliyor.

Romantik bir bakışla ele alınan kahraman sanatçı imgesi Sanayi Devrimi'yle birlikte sona erdi. Bu devrim dünyayı kendi üretimini ve neticede anlamını değersizleştiren nesnelere doldurdu. Makineler ve uzmanlaşmış montaj hattı işçileri seri üretime başlayınca sanatçılar dikkatini nesnelere kendisinden yapılmış süreçlerine çevirmek zorunda kaldı. Sanatçılık hala kolektif hikayelerimizi kurmak için kullandığımız sonsuz eserler envanterine yeni eşyalar eklemek anlamına gelse de sanat bugün bile ancak eşyanın nasıl yaratıldığıyla ilgilenirse ilginç oluyor.

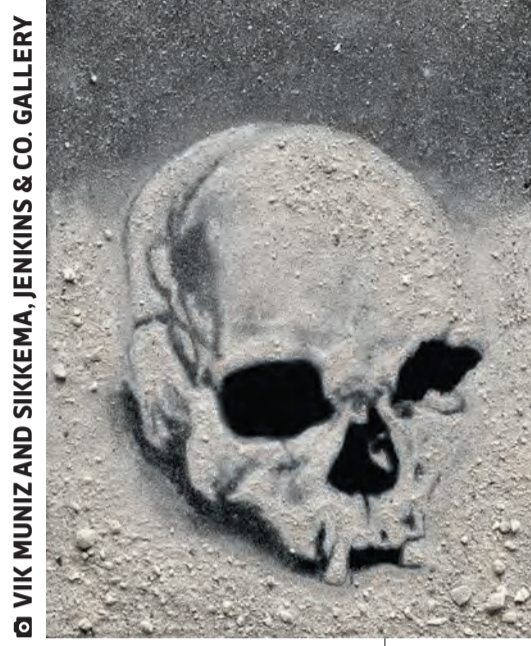
20 MİLYON ESERİN ÇOĞU YANDI

2018'de, Gramacho'ya ilk gidişimden 10 yıl sonra yaşanan trajik bir olay, bir şeyler yapmanın önemine dair düşüncelerimde silinmez bir iz bıraktı. Rio de Janeiro'daki Brezilya Ulusal Müzesi ihmal kaynaklı bir yangında mahvoldu ve 20 milyonu aşkın eserden oluşan koleksiyonun çoğu yandı. Hasar gören en önemli eserler arasında Güney Amerika'da bulunmuş en eski insanı kafataslarından Luiza, MÖ 8. yüzyıldan kalma Mısırlı rahibe Sha-Amun-en-su'nun güzel lahitleri ve dünyanın en büyük ve saygın böcekbilim koleksiyonlarından biri de vardı.

Müzenin artık var olmadığı ve içindeki hazineleri bir daha göremeyeceğim gerçeğini sindirmek öyle zordu ki izin verilir verilmez enkazı görmek istedim. Binlerce yıllık tarihin nasıl küle döndüğünü kendi gözlerimle görmem lazımdı. İçeride anlam, tarih, değer ve insanlık bulunmayan maddeden başka bir şey kalmamıştı.

Yanmış müzenin kalıntılarını karıştırırken Gramacho çöplüğünde yaşadıklarımı düşündüm. Doğada yok olması

Kral Sisifos gibi sonsuz bir döngünün içinde olmak bir sanatçıda fikirleri nesnelere dönüştürmeyi bırakma isteği uyandırabiliyor

VIK MUNIZ AND SIKKEMA, JENKINS & CO. GALLERY

Sanatçı Muniz, *Paleolithic Skull (Luzia)* adlı bu eserini Brezilya Ulusal Müzesi'nin koleksiyonundan 12 bin yıllık kurukafa kullanarak yarattı.

binlerce yıl sürecek değersiz, hurda eşyalar ile birkaç saat içinde toz haline gelmiş bu antik hazinelerin nasıl bir ortak noktası olabilirdi? Müzenin küllerini görmek birbirine zıt görünen iki şeyin nasıl bu kadar benzer bir sonla karşılaşabileceğini bana gösterdi.

2023 yılında 28 ülkeden çok sayıda doğa tarihi müzesi bir

araya gelerek kapsamlı bir envanter çıkardı. Proje sonucu 1.1 milyar parçadan oluşan global veri tabanı oluştu. Parçaların dijital ortama aktarılması sayesinde olası doğal afet veya savaşlar müzelerdeki koleksiyonları tamamen yok edemeyecek. Koleksiyonlar başka bir formatta da olsa var olmayı sürdürecektir.

Dijital eser envanterimizin genişlemesi fiziksel nesnelere için ne anlam ifade ediyor? Geleceğin müzeleri bize nasıl bir miras bırakacak? Şu anda sabit koleksiyonları hatta sabit bir yeri bile olmayan müzeler var. Görsel-ışitsel sunumlara, sanal deneyimlere, interaktif video haritalamaya ve yapı zekanın küratörlüğüne odaklanan bu müzeler geçmişimizin maddi delillerine saygı duymakla ilgilenmeyen bir geleceğe işaret ediyor olabilir. Eğer öyleyse Gramacho tam da o geleceğin müzesi sayılır. Sanatım istemek ile yapmak, zihin ile madde, bilinç ile fenomenler arasındaki küçük boşlukta gezinmemi sağlıyor. O zamanlar Gramacho'da kendi atölyemi kurdum. Burası dünyayla etkileşim kurma biçimiyle beni hala şaşırtan şeyleri doğurabilen bir yer. *Pictures of Garbage (Çöpten Resimler)* serisi kapsamında Gramacho'daki çöpleri burada yaşamış ve çalışmış insanların portrelerine dönüş-

türdüm. Portrelerin bazılarında sanat tarihinin ünlü eserlerinden faydalandım. Resimlerin satışından elde ettiğim geliri geri dönüşüm işçilerine maddi yardım için kullandım.

Bunun yanında Brezilya Ulusal Müzesi'nin yanmış hazinelerinin küllerinden *Museum of Ashes ("Külden Müze)* serisini ortaya çıkardım: Eserlerin yok olmadan önceki hallerinin resimlerini içeriyor. Yangının yarattığı yıkımın üzüntüsünü yaratıcılığa çevirdim. Orijinal eserlerin kesin yerini bulabilmek için müzede kurtarma ekibinden arkeologlarla birlikte çalıştım ve görselleri tam aynı noktadaki küllerden meydana getirdim. Bu projenin gelirleri de yangından geriye kalan az sayıda parçayı kurtarma çalışmalarına gitti.

Sanatım sayesinde Sisifos'a benzer bir fazlalık duygusuna takılıp kalmadım. Yine Yunan mitolojisinden, değişimin tanrısı olarak bilinen Kahin Proteos gibi dönüştürme özgürlüğüne sahibim. Sanatta nesnelere anlamı ve değeri tersyüz edilebiliyor. Hatta fiziksel dünyadan dijital dünyaya da aktarılabilir. Çöpler ve küller kendilerini oluşturan maddelerden çok daha karmaşık bir esere dönüştürülüyor. Keşfedilmeyi bekleyen anlamlar ise hiç bitmiyor. •

© 2023 The New York Times Company and Vik Muniz

AD

VIK MUNIZ AND SIKKEMA, JENKINS & CO. GALLERY

Marat (*Sebastião*) adlı çalışmasında Vik Muniz Jacques-Louis David'in *The Death of Marat (Marat'ın Ölümü)* çalışmasını yeniden yorumlayarak geri dönüştürülmüş malzemelerle bir Jardim Gramacho çöplüğü işçisini tasvir ediyor.

KOLOMBİYALİ SANATÇI FERNANDO BOTERO'NUN SON SÖZLERİ:

Bunlara sanat diyemeyiz

Geçen eylülde hayata veda eden ve kendisiyle ölümünden kısa süre önce görüştüğümüz Kolombiyalı sanatçı Fernando Botero, bugün yapılanların sanata benzemediğini, birkaç yüzyıl sonra sanat eseri kabul ettiğimiz şeylerin arkeologlarca çöpten ayırt edilemeyeceğini iddia ediyor

THE NEW YORK TIMES

Kolombiyalı sanatçı Fernando Botero'nun ardından yazılan bir metinde oğlu Juan Carlos Botero babasını çok sevdiği şu sözlerle anıyor: "İnsan hayatı aşkla yaşamalı!" "Bu cümle beni her zaman şaşırtmıştır" diye yazıyor genç Botero, "Çünkü bu söz, babasını 4 yaşında yitirmiş, yıllarca fakirlik içinde yaşamış, kendi oğlunu da -küçük kardeşim- aynı şekilde daha 4 yaşındayken kaybetmiş ve inandıklarından asla vazgeçmeden ve bir gün bir nebze de olsa ünlü olur muyum, onaylanır mıyım diye düşünmeden her şey ve herkese karşı savaşmış bir adamın sözleri. Babam defaatle derdi ki "Hayatı aşkla yaşa."

Fernando Botero geçen 15 Eylül'de Monaco'daki evinde 91 yaşında hayata veda etti. Dünyanın en tanınan ve ticari başarıya sahip sanatçılarından Botero'nun eserleri, yıllarca müzayelerde milyonlarca dolara satılan eserler arasındaydı. Aralarında New York'ta Park Avenue'de 14 bronz eserin ve Paris Champ-Élysées'de 30'dan fazla heykelin yer aldığı sergileri her zaman geniş kitlelerce hayranlıkla izlendi. Ancak sıklıkla söylediği gibi her şeyin üzerinde sevdiği ve son günlerine kadar devam ettiği resim çalışmaları her zaman Botero'nun hayatının merkezinde oldu. Kendisine özgü estetik, hacimli, yuvarlak hatlı figürleri zaman zaman pek çok eleştirilen tarafından alışıya edilse de hayranlarının sayısı onlardan çok daha fazlaydı.

1932'de Kolombiya Medellin'de dünyaya gelen Botero, genç yaşında bir gazete illüstrasyonlar çizerek ve La Macarena boğa güreşi arenasının önünde matador resimleri satarak kariyerine adım attı. Aşağıda, 100'üncü yaşına merdiven dayadığı 2023'ün ilk günlerinde kendisiyle sanat dünyasındaki etkisi ve mirası üzerine e-posta yoluyla yaptığımız röportajın bir bölümünü bulacaksınız. Konuşma, Armando Arrieta tarafından düzenlenip kısaltılmıştır.

VATANIM HER ZAMAN ESERLERİMİN HAMMADESİ

2000'de tamamladığınız "Taller de Costura" Boterizm'i çok iyi özetliyor. Vurgulanmış renkler, hacimli proporsiyonlar. Bu eser bir sanatçı olarak sizin yaşamınız hakkında bize neler söylüyor?

Bu eser de tıpkı diğerleri gibi prensiplerimin bir açıklaması. Resmin nasıl olması gerektiğine dair bir manifesto. Renk, kompozisyon, figür ve eskizsin bir sentezi. Konu neydeyse resmin bir bahanesi diyebiliriz. Bazı otobiyografik elemanlar içeriyor. Terzihane- de üç kadını -tıpkı genç yaşta dul kalan annem gibi- tasvir ediyordum. İlk dönem eserlerimde Latin Amerika eserlerimin en temel teması ve Kolombiya'daki yaşamımdan imajlar da yağlıboya tablolarım ve eskizlerimin zeminini oluşturuyor.

© SAM FALK/THE NEW YORK TIMES

Fernando Botero 1964'te New York'taki stüdyosunda. 15 Eylül 2023'te ölen sanatçı yaşamının sonuna kadar üretmeye devam etti.

Aslında ailemde ressam veya entelektüeller yoktu. Babam kapı kapı gezen bir satıcıydı. Onunla ilgili neredeyse hiç anım yok. Öldüğünde daha 4 yaşındaydım ama sattığı malları depoladığı yeri ve ona yardım eden Don Antonio'yu hatırlıyorum. Babam öldüğünde annem iki ağabeyim ve ben beş parasız kalmıştık. Annem yetenekli bir terziydi ve bununla bizi geçindirdi. Tıpkı resimde tasvir etti-

"Bugün yapılanlar sanata benzemiyor. Birkaç yüzyıl sonra büyük şehirleri kazanan arkeologlar bulduklarıyla günümüzde sanat dediğimiz şeyin ne olduğunu belirlemeye çalışacak. Ama onları çöp bidonlarının içinde bulacakları şeylerden ayırt edemeyecekler"

© COURTESY OF BOTERO FAMILY

ğim gibi. Çalışmalarım çoğunda hatıralarım apaçık ortadadır. Vatanım her zaman sanatımın hammaddesi olmuştur. Mirasına gelince, bunun benim inançlarıma dayanarak yarattığım ve her zaman fikirlerimle tutarlı olan tüm çalışmalarım olacağı düşünüyorum.

Hacme odaklanma fikri nasıl ortaya çıktı, bu tarzı nasıl geliştirdiniz?

Hacim Antik Yunan ve Roma'da her zaman sanatın önemli bir noktası oldu. Orta çağda kayboldu ama sonra rönesansta Giotto gibi sanatçılarla tekrar keşfedildi. O andan itibaren 20. yüzyılda soyut sanatın ortaya çıkışına kadar hacim yaygınlaştı. Benim açımdan bu nokta önemli. Sadece 3 boyutlu efektleri mümkün kıldığı için değil -tuval, kağıt veya duvarlar gibi yüzeysel düzlemlerde yuvarlak şekiller ve optik yanılsama sağladığı için değil- aynı zamanda işimin temel hedefi olan güzelliği ve duygusallığı ilettiği için önemli.

Fernando Botero'nun 2000 yılında yaptığı *Taller de Costuras*, sanatçının gençliğinde Kolombiyadaki hayatından biyografik izler taşıyor.

© VINCENZO PINTO/AFP/GETTY IMAGES

Kolombiya'daki şehir ve yaşam çalışmalarınıza nasıl ilham verdi?

Bence eğer evrensel olmak istiyorsanız öncelikle bir yere ait olmalısınız. Bu yüzden Antik Yunan'daki sanatı, Antik Çin sanatını ve Hint sanatını seviyoruz. Çünkü bunlar özgün ve yerel yaratımlar. Goya'nın sanatı İspanya'ya, Monet'in sanatı Fransa'ya ait. Bu sanatçılar kendi dünyalarını yansıtarak evrensellik ulaştılar. Köklerine vurgu yaparak hepimizin paylaştığı ortak değerlerin en derinlerinden faydalandılar.

Gençken Medellin, ülkenin izole bir taşra şehriydi. Etrafı dağlarla çevriliydi bu da yol yapımını güçleştiriyordu. Şehrin valisine Başkan gibi, yerel piskoposa da Papa gibi saygı duyuluyordu. Pazar ayınlarına gitmek benim için sinemaya gitmek gibiydi. Bütün bu gördüklerim hafızamda kalıcı bir etki yarattı. O zamanlar boğa güreşleri çok popülerdi. Bir gün amcam beni La Macarena'ya götürdü. O kadar keyif almıştım ki boğa güreşçisi olmaya karar verdim. Ama bu kısa süreli bir düşüme tabii ki. Boğa güreşini hayatımın sonuna kadar sevdim. O zamanlar etrafımdaki bütün dünyayı resmediyordum. Evleri, insanları, mitleri ama bu dünya benim esas ilham kaynağım olmayı hep sürdürdü.

19 YAŞINDA SERGİ AÇTI

Ressam olmaya karar verdiğinizde kendinizi yoksul bir hayata teslim ettiğinizi düşündüğünüzü söylemişsiniz. İçinizdeki içgüdü çok büyüktü ve sorun etmediniz. Bu içgüdü nereden geliyordu?

Anneme ressam olacağı- mı söylediğimde bana "İyi ama aklıktan öleceksin" dediğini hatırlıyorum. Dürüst olmak gerekirse o zamanlar etrafımızda çok fazla sanatçı yoktu. Olanlar da çok sefilidi. Devlet okullarında çocuklara sanat dersi vererek geçimlerini sağlıyorlardı.

İlk sergimi 16 yaşında bir grup sanatçıyla Medellin'de açtım. 19 yaşında ilk kişisel sergim Bogota'da Leo Matiz Galerisi'nde oldu. Orada en çok yaptığım suluboyaların ve kanvas üzerine

2004 yılında Amerikan güvenlik personelinin işkence ve tacizde bulunarak tutukuların fotoğraflarını çektiği Irak Abu Garip Hapishanesi'ndeki taciz skandalını okuyan Fernando Botero bir dizi resim ve çizim yapmıştı.

yağlıboya sergiledim. Bu resimlerden biri olan *Ağlayan Kadın* benim hacime olan eğilimimi açıkça yansıtıyordu; bugün onun kollarından birini boyadığımı düşünebilirsiniz. Ancak hacme olan tutkumun ve bu mesleğin güçlü çekiciliğinin kaynağı her zaman bir gizem olmuştur.

Çalışmalarınızın hepsi mizahi ya da hiciv duygusu taşıyor. Mesela birkaç yıl önce Medellin kartel liderinin öldürülmesini tasvir eden *Pablo Escobar'ın Ölümü* adlı çalışmayı yaptınız. Sizi siyasi işler yaratmaya iten şey neydi?

1990'larda konusu Kolombiya'da şiddet olan bir dizi çalışma yapmıştım. Burada gerillalar, paramiliter güçleri ve uyuşturucu kaçakçılarını resmettim. O zamanlar Escobar neredeyse bir ulusal kahramandı ve onu küçük bir evde, yerde yarı çıplak yatarak çizmiştim. Doğrusu sanatın gerçeği değiştirebileceğine inanmıyordum. Ama insanlığın kolektif hafızasında bir etki yaratabilir. Modern dönemde politik resmin en ünlüsü Picasso'nun *Guernica*'sı Franco'yu 40 yıl boyunca güçlü olaktan alkoyamadı. Ancak bugün bu şaheser sayesinde yarattığı trajedinin korkusu hâlâ zihinlerimizde canlı.

Bugünlerde modern sanat nasıl sizce?

Bugün yapılanlar sanata benzemiyor. Birkaç yüzyıl sonra büyük şehirleri kazanan arkeologlar buldukları her şeyden günümüzde sanat dediğimiz ne olduğunu anlamaya çalışacaklar. Ama onları çöp bidonlarından bulduklarından ayırt edemeyecekler. Oysa geçmişte böyle değildi. Eskiden bir köylü tarlasında antik bir heykel ya da çömlek bulduğunda bunun değerli, sanat olduğunu hemen anlardı. Çünkü sanatın değeri ve kalitesi herkes için aşıkardı. •

© 2023 The New York Times Company

Geçmişin bilgeliğiyle inşa edilen geleceğin binaları

2020 yılında dünyanın önde gelen mimari ödüllerinden Pritzker Prize'ı alan Burkina Fasolu sanatçı Francis Kéré yazdı: Beton modern bir şey olarak görülüyor, kil ise yoksul insanların kullandığı bir malzeme. Oysa yerel ve modern tekniklerin birlikte kullanımı işe yarayabilir. Tarihimizin başkaları tarafından kesintiye uğratılması, geleceğimizin de kesintiye uğraması gerektiği anlamına gelmiyor

FRANCIS KÉRÉ

Burkina Faso'lu bir mimarım. Halkı büyük zorluklarla karşı karşıya olan küçük bir ülkenin vatandaşım yani. Dünyanın en hızlı büyüyen kıtasındayız ve yeni binalara ihtiyacımız var. Ancak evlerimizi, ofislerimizi, okullarımızı ve hastanelerimizi Batı'nın inşa ettiği şekilde inşa etmeyi seçersek gezegenimiz yanar.

Kültürün ortaya çıkmasından bu yana halkın ev yapılında basit malzemeler kullandı: Kil, ahşap ve taş. Mimarimiz temel olarak topraklarımızdan kazılan ve ormanlarımızdan toplanan malzemeleri kullanarak doğal çevreden yararlanıyor. İnşaat yöntemlerimiz kuşaktan kuşağa sözlü tarih yoluyla aktarıldı. Ancak mimariyi bu şekilde uygulama ve yayma yöntemi ölçeklendirilemiyor. Afrika'nın nüfusu hızla artıyor ve insanlar kentlere akın ediyor, en hızlı kentleşme büyümelerinden biriyle karşı karşıyayız. Kasabalar kentlere, kentler de mega kentlere dönüşüyor.

BU KADAR ÇOK CAM KULLANMAMALIYIZ

Bu arada, kıtamız sömürgeleştirilince biz de bize yeni tanıtılan inşaat yöntemlerine başvurduk. Beton modern bir şey olarak görülüyor, kil ise yoksul insanların kullandığı bir malzeme gibi değerlendirilip göz ardı ediliyor. Çağdaş binalarda genellikle güneşin iç mekanları ısıtmasına izin veren cam çok fazla kullanılıyor. Bunun, enerji gerektiren, dolayısıyla küresel ısınmayı artıran iklimlendirme sistemleriyle telafi edilmesi gerek.

Batı Afrika'daki Sudan ve Sahel mimarisi, kilin ısı emici özelliğini avantaj olarak görüyor. Güneş ışınlarını azaltmak için dışarıdan kavisli kalın duvarlar ve çok küçük pencereler kullanılıyor.

Francis Kéré'nin tasarladığı ve köylüler tarafından inşa edilen Gando ilkokulu. © SIMÉON DUCHOUD

İşlerin farklı şekilde yapılabileceğini biliyordum, bu yüzden inşaatçı oldum. Burkina Faso'da marangozluk eğitimi aldım, taş işçiliği eğitimi almak için Almanya'ya gittim. İnsanlara bina yapmak istediğimi söyledim ama Alman arkadaşlarım "Das geht nicht!" yani "Öyle olmaz!" dediler. Önce üniversiteye gitmem gerekiyordu. Almanya'da mimarlık okuluna kaydolmadan önce, daha 2000 yılında memleketim Gando'da kilden inşa edilmiş yapıardan oluşan bir ilkokul planlamaya başlamıştım. Projeyi topluluğuma önerdiğimde insanlar şüpheyle yaklaştı. Kilin yağmura dayanamayacağını söylediler. Ama başardık. Bütün bir köy tuğlaların döşenmesine yardım etti.

ETRAFINIZDAKİ MALZEMELERE BAKIN

Elbette bağlam doğru olduğunda modernizme de yer vardır. Ancak Afrika da çevre açısından işe yarayan bir mimariye ihtiyaç duyuyor. Batı Afrika'daki Sudan-Sahel mimarisi, kilin ısı emici özelliğini avantaj olarak kullanıyor. Maruz kalınan güneş ışınlarını azaltmak için dışarıdan kavisli kalın duvarlar ve çok küçük pencereler kullanılıyor. İyi muhafaza edilirse kil binalar son derece dayanıklı olabilir. Kıtamızdaki en akıllı inşaat yöntemlerinde, yakınlarda, hatta bazen doğrudan o alanda bulunan malzemelerden yararlanılıyor.

İlk projemden bu yana uygulamalarımda gördüğüm şey şu: Sürdürülebilir bir binayı oluşturan şey aslında sürecin kendisi. Yerel toplulukla ilişki kurmak ve ne yaptığımızı açıklamak çok önemli. Bu da standartlaştırılmış Batılı yaklaşımları benimsemek yerine,

insanların bağ kurabileceği referansları kullanmak ve hatta onları uygulamalı çalışmalara dahil etmek anlamına geliyor. Sahiplenme duygusu olmadığı için iyi niyetle yapılar bazı binaların kelimenin gerçek anlamıyla yıkıldığını gördüm. Bu arada, Gando'daki ilkokula her gün yüzlerce çocuk gidebiliyor

çünkü okulun inşasına yardım eden insanlar o topluluğun bir parçası.

MECLİS BİNASINI NASIL TASARLADIK?

Dogmanın üstesinden gelmek mümkün: Yerel ve modern tekniklerin birlikte kullanımı işe yarayabilir. Ör-

neğin, Benin'de şu anda inşaatı devam eden ulusal parlamento binası için yaptığım tasarımda betondan yapılmış bir ana yapı var. Böylelikle ana mecliste bir ağaç gibi açılan yüksek bir alan yaratabiliyoruz ki bu da Batı Afrikalıların geleneksel olarak nasıl bir araya geldiklerine yönelik bir gönderme. Atriyum, bina içinde bahçeli bir mikro iklim oluşturuyor. Bu sayede soğutmaya duyulan enerji ihtiyacı azalıyor.

Sorunlarımız şu ana, buraya, bizim bölgemize ve bizim insanlarımıza özel. Diplomamı aldığım bu yana geçen 20 yılda büyük bir değişim yaşandı. Bugün birçok kişi kilden nasıl inşaat yapılacağını ve pasif soğutma yöntemlerinin nasıl kullanılacağını sormak için stüdyomla iletişime geçiyor. Uygulamaların Almanya'daki Münih Teknik Üniversitesi'nin, İsviçre'deki Mendrisio Mimarlık Akademisi'nin ve ABD'deki Yale Mimarlık Okulu'nun eğitim programlarına katkıda bulundu. Burkina Faso'dan insanlar bile bana gelip kendileri için kilden ev tasarlamamı istiyorlar! Birkaç yıl önce bu asla olmazdı.

Geçen mayıs ayında küresel mimarlık topluluğu Venedik Mimarlık Bienali için bir araya geldi. Küratörlüğünü Lesley Lokko'nun üstlendiği 2023 sergisinin odak noktası Afrika'ydı. Katılımcıların yarısından fazlası Afrika'dan veya Afrika diasporasındandı. Sergiyi Batı Afrika mimarlığının dün, bugünü ve geleceğini gösteren küçük bir pavyonla katkıda buldum. Tasarıma bağlam kazandırmak amacıyla bu yapının bazı duvarlarına Batı Afrika kültürüne ilişkin işaretler çizdim, bazı kelimeler ve cümleler yazdım.

Bu satırlardan birini başka kelimelerle ifade edecek olursam: Tarihimizin başkaları tarafından kesintiye uğratılması, geleceğimizin de kesintiye uğraması gerektiği anlamına gelmez. • © 2023 The New York Times Company and Francis Kéré

Mimar Francis Kéré, Burkina Faso'daki Gang köyünde.

2024 YILINDA DÜNYAYI SARSACAK VEYA HAFİF SALLAYACAK OLAYLAR

Ufukta neler görünüyor?

MASHA GONCHAROVA

Maalesef 2024 yılında dünyayı hafif sallantılardan ziyade büyük sarsıntılar bekliyor gibi. 2023 yılına artan gerilimler ve jeopolitik kaymalar damga vurmuştu: Yıl boyu Kanada'da rekor seviyede yangınlar ve Brezilya'nın

Amazon ormanlarında tarihi kuraklık görüldü. Temmuz ve ağustosta Nijer ve Gabon'daki askeri darbelerle birlikte 2020'den bu yana Afrika'daki darbe girişimi sayısı 10'a çıktı. Eylülde NATO'ya katılmayı bekleyen İsveç savunma bütçesini yaklaşık 11 milyar dolara çıkarırken Savunma Bakanı Pal Jonson II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en ciddi güvenlik politikası durumunun yaşandığını söyledi.

Ekim ayında ise Hamas Gazze'den yaptığı beklenmedik saldırıyla İsrail tarihindeki en ölümcül sivil katliamlardan birini başlattı.

2024'te bizi demokrasi için zor bir yıl bekliyor: ABD muhtemelen tarihin en kritik başkanlık seçimlerinden birine gidiyor. 2024'te dünyayı sarsacak seçimlerden son derece sıkıcı olaylara kadar birçok şey yaşayacağız. Birçoğu bize bu zorlu dönemde topluluk olabilmemizin önemini yeniden hatırlatacak.

NASA, güneş tutulması izleme fotoğraflarını bekliyor. © MATTHEW ABBOTT/THE NEW YORK TIMES

OCAK

ABD

1 Ocak

Disney'in 1928 tarihli *Steamboat Willie* filmi üzerindeki telif süresinin dolmasıyla birlikte bozguna bir Mickey Mouse versiyonu kamu malı haline geliyor. Disney hukuk ve halkla ilişkiler ekipleri ile internet arasındaki amansız mücadeleye hazır olun.

© SETH HERALD/AFP VIA GETTY IMAGES

HOLLANDA

1 Ocak

2018'de Fransa, 2021'de Çin okul satında öğrencilere telefon (tablet ve saat) kullanımı yasaklandı. Yeni yıla birlikte aynı uygulama Hollanda'da da yürürlüğe girecek. Yasak akıllı telefon olmadan yaşamaya alışmamış yeni kuşak için ciddi can sıkıntısı getirebilir ama Hollanda Eğitim Bakanlığı öğrencilerin konsantrasyon becerilerinde artış bekliyor.

Messi10 gösterisi 2020'de başladı. © REUTERS/MARIANA NEDELCO

Bahamalar'daki Fyre Festivali adına yarışır bir dönüş yapmak istiyor. © SCOTT MCINTYRE/THE NEW YORK TIMES

ŞUBAT

VENEZUELA

21 Şubat

Tarihin en büyük futbolcularından birine akrobatik saygı duruşu niteliğindeki Cirque du Soleil *Messi10* gösterisi Latin Amerika turnesine çıkıyor. Spor temalı ilk Cirque du Soleil gösterisi olan *Messi10* prömiyerini 2020 yılında yapmıştı. Lionel Messi'nin çocukluk günlerine kadar uzanan yapım Arjantin'in 2022 Dünya Kupası zaferinden sonra güncellendi.

ALMANYA

POLONYA

BALTİK

DEVLETLERİ

Şubat-Mart

Rusya ile Batı arasındaki silahlı çatışma potansiyelinin en önemli alametlerinden biri NATO'nun ilkbaharda başlatacağı Steadfast Defender askeri tatbikatı olabilir. Soğuk Savaş'tan bu yana düzenlenen en büyük kolektif savunma tatbikatı olacak Steadfast Defender'da NATO üyeleri ve örgüte girmeyi bekleyen İsveç'ten askeri personel, hava muharebesi görevleri ve deniz tatbikatları yer alacak.

MART

ABD

4 Mart

Eski başkan Donald J. Trump'ın seçim sonuçlarına müdahale duruşması Süper Salı olarak bilinen önseçimden bir gün önce başlıyor. Trump mayısta ise adalete engel olma suçundan yargılancak. İki davanın da hakkında dört ayrı iddianame bulunan Trump'ın Cumhuriyetçilerin aday olmasını engellemesi beklenmiyor. Yine de bu duruşmalar seçim kampanyasına gölge düşürebilir.

İNGİLTERE

7-10 Mart

Moda dünyası için Met Gala ne ise köpekler aleminde de Crufts Köpek

devletinin desteklediği Paris Salon'a meydan okuyarak eserlerini Boulevard des Capucines'de göstermişti.

Crufts'ta yarışan bir poodle. © REUTERS/MOLLY DARLINGTON

NİSAN

ABD, MEKSİKA

KANADA

8 Nisan

Güneş tutulması gözlüklerinizi takın ve Ay ile kozmik öpüşmenin keyfini çıkarın. Pasifik Okyanusu, Meksika, ABD'nin belli kısımları, Kanada ve Kuzey Atlantik gündüz saatlerinde karanlığa bürünecek. ABD'de 20 yılı aşkın süredir görülen ilk güneş tutulması için Arkansas'ta "Total Eclipse of the Heart", Meksika'da ise "Portal Eclipse Festival" adlı etkinlikler düzenlenecek. Nerede olursanız olun NASA'nın geliştirdiği SunSketcher 2024 uygulamasını indirip unutmayın. Uygulama sayesinde tam tutulma takipçileri farklı açılardan çektikleri fotoğraflarla NASA'nın araştırmalarına katkıda bulunabilecek.

HİNDİSTAN

Nisan-Mayıs

Dünyanın en kalabalık demokrasisi yeni başbakanına karar vermek için genel seçime gidiyor. Yarış mevcut başbakan Narendra Modi ile 26 muhalefet partisinin tamamını içeren yeni ittifak arasında geçecek. Eylül ayında ev sahipliği yaptığı G20 zirvesinde ülkesinin Hintçe ismi olan Bharat'ı tercih eden Hindu milliyetçisi Modi'nin milliyetçi ajandasını ön plana çıkarması bekleniyor. Hindistan Ulusal Kapsayıcı Kalkınma İttifakı adındaki yeni cephenin kurulması ise Modi'nin milliyetçi politikalarına karşı Hindistan'ın çok partili demokrasisini ve seküler değerlerini öne çıkarıyor.

İTALYA

20 Nisan-24 Kasım

Dünyanın en uzun süreli çağdaş sanat sergisi olan Venedik Bienali 60. kez düzenleniyor. Bu seneki başlık *Her Yer Yabancılarla Dolu*. São Paulo Sanat Müzesi'nin başkanı Adriano Perosa ana serginin küratörlüğünü üstlenerek bienale ev sahipliği yapan ilk Latin Amerikalı olacak.

Narendra Modi koltuğunu korumaya çalışacak. © MATTHEW ABBOTT/THE NEW YORK TIMES

Meksikalı muhalefet adayı Senator Xóchitl Gálvez. © REUTERS/HENRY ROMERO

MAYIS

ÇİN

Çin'in Chang'e-6 uzay görevi Ay'ın karanlık (teknik ismiyle uzak) yüzünden ağırlığı 2 bin gramı bulan örnekler toplamaya çalışacak. Bu bölgeye karanlık denmesinin sebebi ay yörüngesinin eşzamanlı dönüşü sebebiyle her zaman dünyaya göre ters tarafta kalması. Kimbilir, belki de *The Dark Side of the Moon* şarkısının yaratıcısı Pink Floyd grubu araştırmanın resmi şarkısını yapmak için yeniden bir araya gelir!

NASA'nın Artemis II misyonu Ay'a 52 yıl sonra düzenlenen ilk sefer olacak. © CRISTOBAL HERRERA-ULASHKEVICH/EPA-EFE/SHUTTERSTOCK

HAZİRAN

MEKSİKA

2 Haziran

Dünyayı kim yönetiyor? Ya da en azından Meksika'yı kim yönetiyor? Dünyanın İspanyolca konuşulan en kalabalık ülkesinde tarihte ilk kez devlet başkanlığı için iki kadın yarışacak. Şu anki iktidar partisinin adayı fizikçi Claudia Sheinbaum. Mexico City'nin eski belediye başkanı Sheinbaum mevcut devlet başkanı Andrés Manuel López Obrador'u destekliyor. Rakibi ise bilgisayar mühendisi ve teknoloji şirketi kurucusu Xóchitl Gálvez. Yoksul bir ailede büyüyen Gálvez gerçekçi tutumu, yerel giysileri ve Mexico City'de bisikletle dolaşmasıyla meşhur.

AVUSTRALYA

14 Haziran-6 Ekim

Melbourne'deki National Gallery of Victoria Eski Mısır sanatı ve kültürünün 3 bin yılı aşkın tarihini konu alan *Pharaoh* sergisi için British Museum'dan rekor miktarda eser ödünç alacak. 500'ü aşkın parçanın arasında çocuk kral Tutankhamun, II. Ramses ile Kraliçe Nefertiti ve Büyük Gize Piramidi'ni yaptıran Keops da var.

TEMMUZ

İSPANYA

15-19 Temmuz

Madrid'deki 20 yıllık Uluslararası Botanik Kongresi'nde botanikçiler kültürel açıdan aşığır-

layıcı hayvan isimlerinin değiştirilmesine imkan veren bir teklifi oylayacak. Söz konusu türlerden biri Libya'da keşfedilen ve 1937'de ülkeyi istila eden liderin adıyla anılan Hypopta mussolinii kelebeği.

FRANSA

26 Temmuz-11 Ağustos

Paris 1924'teki son ev sahipliğinden tam bir asır sonra Yaz Olimpiyat Oyunları'ni düzenleyecek. Daha modern bir havası olacağı kesin. Açılış seremonisi Yunan geleneğinin aksine stadyum yerine Seine Nehri'nde olacak. 10 bin 500 sporcu teknelerle nehirde yer alacak. Kıyı şeridinin alt bölümü biletli seyircilere, üst kısmı ise ücretsiz olarak bütün halka açık olacak. Bu da Olimpiyatlar'ın yakın tarihinde bir ilk. Sörf müsabakaları ise Paris'ten yaklaşık 17 bin kilometre uzaktaki Tahiti'de, Teahupo'o köyünde düzenlenecek. Öte yandan Olimpiyatlar'daki uygunsuz davranışları tespit edip bildirmek için ziyaretçiler yapay zeka teknolojisiyle izlenecek.

AĞUSTOS

İTALYA

7-23 Ağustos

İtalyan besteci Gioachino Rossini'nin Adriyatik kıyısındaki memleketi Pesaro'da düzenlenecek Rossini Opera Festivali'nde sanatçının beş eseri sahneye konuyor. Operaseverleri bekleyen başka güzel haberler de var: Pesaro 2024 yılında İtalya'nın Kültür Başkenti seçildi.

ENDONEZYA

17 Ağustos

Jakarta'da su seviyesinin giderek yükselmesi ve aşırı kalabalık sebebiyle harekete geçen Endonezya Devlet Başkanı Joko Widodo ülkenin üçüncü büyük adası Borneo'da bulunan Nusantara şehri'ni yeni başkent ilan edecek. 30 milyar dolarlık bir proje olan Nusantara'daki yeni başkanlık sarayının ve diğer devlet binalarının açılış Endonezya'nın bağımsızlık gününde yapılacak.

EYLÜL

ABD

10 Eylül 2024-2 Şubat 2025

Getty Müzesi, Güney California'da PST Art: Art & Science Collide adında 60 gösteri organize edecek. Beş yılda bir düzenlenen sergilerin 2024'teki konusu insanların kendi etrafındaki küçük ve kozmik dünyayı keşfetmesini mümkün kılan teknoloji. Sergilenen parçalar arasında Getty koleksiyonundan Fransız yapımı bir mikroskop; Orta Çağ'da astrolojinin tıp, kehanet ve yaşamla nasıl iç içe geçtiğini anlatan bir elyazması ve Louis Carrogis de Carmontelle'e ait 3.5 metrelik bir diya pozitif yer alacak.

EKİM

VATIKAN

Katolik inancının gidişatını değerlendirmek için Papa Franciscus'un talebi üzerine toplanan üç yıllık kurulun son oturumu eylülde yapılacak. Rahipler Dayanışma Meclisi adı verilen toplantıda kadınların ruhban sınıfı içindeki rolü, eşcinseller, boşanma ve çok eşlilik gibi modernizasyon meseleleri ele alınacak. Görüşme sonrası Papa Franciscus'un Roma Katolik Kilisesi'ndeki özgürlükçü mirasını belirleyecek reformlar gelebilir.

RUSYA

Rusya ülkenin güneybatısındaki Kazan kentinde BRICS zirvesine ev sahipliği yapacak. G-7'nin jeopolitik rakibi olarak görülen BRICS bu zirve öncesinde Arjantin, Mısır, Etiyopya, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere altı yeni üyeyi bünyesine katacak.

KASIM

ABD

5 Kasım

Seçimler 2020'deki Joseph R. Biden Jr.-Donald J. Trump kavgasının birebir aynısı ya da bambaşka bir hikaye olabilir. Adaylar bir yana 2024'ün tarihteki en maliyetli seçim olması bekleniyor. Siyasi tanıtımlara 10 milyar dolardan fazla harcama yapılması muhtemel. Reklam kampanyaları yapay zekanın montaj video yaratma ve dezenformasyon yayma ihtimaline yönelik kaygıları da beraberinde getiriyor. Google gibi bazı teknoloji şirketleri tüm siyasi reklamlara içeriklerindeki yapay zeka kullanımını etiketle belirleme zorunluğunu getirdi bile.

ABD

52 yıl sonra ilk insanlı Ay görevi kapsamında dört astronot 10 günlüğüne Ay'a gidiyor. Böylelikle ilk kez bir siyah ve bir kadın astronot ayda olacak. NASA'nın Artemis-II görevi Orion uzay mekiğine dair veri toplayıp Artemis programının ay yüzeyine insan göndermeye ne kadar hazır olduğunu değerlendirmek için start alıyor.

Paris Olimpiyat Oyunları'nda bu yıl ilk gerçekleşecek. © REUTERS/BENOIT TESSIER/ARŞİV FOTOSU

Papa Franciscus © REUTERS/REMO CASILLI

ARALIK

KARAYİPLER

6 Aralık

2017 yılındaki Fyre Festivali'nin tanıtımında Kendall Jenner ve Bella Hadid gibi ünlüler vardı. Ancak debdebeli ve lüks müzik festivali katılımcıların Bahamalar'daki ıssız bir adada kalması, yeterince su verilmemesi ve köpükten konteynerlerde sadece peynirli sandviç ikram edilmesiyle fiyaskoya dönüşmüştü. Bu kötü şöhretine rağmen festival, 2024'te adına yaraşır bir dönüş yapacak. Rezil olan festivalin kurucusu Billy MacFarland yeni etkinliği duyurduğu videoda festivale ikinci bir şans vermek istediğini söyledi.

2024'TE BİR ARA

AFRİKA

Oxford Üniversitesi ile Hindistan Serum Enstitüsü tarafından geliştirilen sıtma aşısının 12 Afrika ülkesinde dağıtılmaya başlaması bekleniyor. Amaç Sahra Altı Afrika'da her yıl yarım milyondan fazla çocuğun ölümüne yol açan hastalığı ortadan kaldırmak.

İNGİLTERE

Paradan bahset! Kral III. Charles'lı banknotlar tedavüle giriyor. Yeni kralın yüzü 5, 10, 20 ve 50 poundlarda yer alırken Kraliçe II. Elizabeth'in bulunduğu diğer banknotlar da dolaşımda kalacak. Devamında posta kutuları ve resmi belgeler de Charles'ın resmi parafiyela güncellenecek.

ULUSLARARASI

UZAY İSTASYONU

1975'te Amerikalı Tuğgeneral Thomas Stafford ile Rus kozmonot Aleksey Leonov'un ortak Apollo-Soyuz uzay görevinde ilk kez el sıkışması Soğuk Savaş'ın hararetili günlerinde uzaydaki yumuşamanın simgesi olmuştu. Yaklaşık 50 yıl sonra Rusya şu anda ABD, Japonya, Avrupa ve Kanada ile paylaştığı modüler Uluslararası Uzay İstasyonu'ndan ayrılacak. 2028 yılında ise kendi Rus Yörünge Servis İstasyonu'nu fırlatacak.

ÇİN

Jiangmen kentinde nötrino çalışmalarına yönelik devasa küresel yapı hizmete girecek. Nötrino sözcüğü uzak yıldızlardan gelen maddelerden oluşan hayalet benzeri parçacıklar demek. Araştırmalara göre her saniye vücudlarımızdan trilyonlarca nötrino geçiyor. Bu parçacıklar evrenin kökenlerine dair ipuçları saklıyor olabilir. Yerin yaklaşık 700 metre altında inşa edilen Jiangmen Yer Altı Nötrino Gözlemevi nötrino üzerindeki ölçümlerle yıldızların patlama zamanlarını öngörmek için kullanılacak. • © 2023 The New York Times Company and Masha Goncharova

+

AD

+